

Et socialt blik på klimaforandringerne

Speciale

Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde, 4. semester

Vejleder: Christian Franklin Svensson

Anslag: 167.742

Abstract

The current development of society is in many ways affected by climate change, which affects people in different ways and promotes different reactions, especially on the emotional level. This thesis is written based on a question of whether the reactions and attitudes to climate change have an impact on social cohesion. Furthermore, I am interested in whether the selection of knowledge about climate change affects this social cohesion. This with a special look at how social work can contribute to creating inclusion and solidarity.

This thesis is a quantitative study and the scientific direction is social constructionism. Epistemologically this means, that it is not possible to obtain objective knowledge through this project. Ontologically, the social constructivism assumes that there is no *one truth*, since the truth is considered perspectivistic. It is important to emphasize that this thesis do not wish to discover or uncover the truth of the respondents through the research. Rather, I want to look at how perceptions of reality are constructed among the respondents.

The theoretical framework that helped me to understand and highlight this is Anthony Giddens focusing on *Giddens paradox* in which he calls for a positive thinking in the debate on climate change, which I consider to be of significant importance, as it is precisely the debate that can lead to polarisations in the lights of climate change. Further, this thesis applies theories from Emile Durkheim, Jodi Dean and Søren Juul to illuminate and explain the importance of solidarity for the social cohesion of society from different perspectives. Adam Grant contributes with a look of the ability to unlearn and rethink, which emphasizes the challenges that may arise if we only maintain our own position on climate change, and do not allow access to other perspectives.

Furthermore I've used already existing research and data consisting of research that deals with confirmation bias, the role of social work in climate change, mental barrier to climate action, cognitive dissonance etc. I find these existing research, studies and literature just as important and crucial to the understanding of what the selection of knowledge about climate change means for social cohesion, and how social work contribute to creating inclusion and solidarity.

Indholdsfortegnelse

KAPITEL 1: INDLEDNING	3
1.1 Socialt arbejde – hvordan?	4
1.2 Forståelsen af det sociale arbejde	5
1.3 Problemformulering	6
1.4 Er manglende reaktion et problem?	6
KAPITEL 2: ARGUMENTATIONSRÆKKE	7
2.1 En hastig og følsom tilværelse	7
2.2 Bias i udvælgelse af viden	9
2.3 Følelsernes betydning	10
2.4 Hvorfor handler vi ikke bare?	11
2.5 Fører misforståelser til modstand?	12
2.6 Betydning for solidaritet	13
KAPITEL 3: DEFINITION AF SOCIALE PROBLEMER OG SOCIALT ARBEJDE	15
3.1 Forståelse af det sociale problem	15
3.2 Det <i>konkrete</i> sociale problem	16
3.3 Forståelsen af socialt arbejde	17
KAPITEL 4: ET BREDERE BLIK PÅ SOCIALT ARBEJDE	18
4.1 <i>Climate change: Social workers' role and contributions</i>	18
4.1.1 Dominelli: Relevans for projektet	19
4.2 <i>A comment on 'climate change: Social workers' role and contributions</i>	20
4.2.1 Peeters: Relevans for projektet	21
4.3 Climate Change and Public Health	21
4.4 Opsamlende perspektiver	23
4.5 Et nærmere blik på det sociale arbejde	24
4.6 Motivation	25
4.6 Nuancer skaber udvikling	25
KAPITEL 5: METODE	25
5.1 Forskningsdesign	26
5.1.1 Kvantitativ survey	26
5.2 Videnskabsteori og metode	26
5.2.1 Socialkonstruktivisme	27
5.2.2 Berger & Luckmann	28
5.3 Forskerrolle	29
5.4 Kvantitativ forskning	30
5.4.1 Spørgeskema	30
5.4.2 Typer af spørgsmål	31
5.4.3 Svarkategorier	32
5.4.4 Faldgrupper i spørgeteknikken	33
5.4.5 De kvantitative spørgeteknikker	33
5.4.6 Kvalitativ forskning	34
5.5 Den adaptive struktur	34
5.6 Afgrænsning	35
5.7 Bornholm – hvad giver det projektet?	35
5.8 Udvalgelse af respondenter	36

5.8.1 Bornholm	36
5.8.2 Klimanetværket	37
5.8.3 Adgang til andre respondenter	38
5.8.4 Sampling	38
KAPITEL 6: DEN TEORETISKE RAMME	39
6.1 Giddens paradoks	39
6.2 Evnen til at gentænke og aflære	40
6.3 Solidaritetens betydning	42
6.3.1 Durkheim: Den klassiske forståelse	43
6.3.2 Jodi Dean: en nyere forståelse	44
6.4 Kritisk diskussion af teorierne	46
KAPITEL 7: ET ANALYTISK OG DISKUTERENDE FOKUS	47
KAPITEL 8: EKSISTERER DER EN POLARISERING?	47
8.1 Klimaforandringernes alvor	47
8.2 Fakta vs. Følelser	49
8.3 En skævvridning mellem følelser og fakta?	52
8.4 Kobling til identiteten	53
8.5 Opleves der en polarisering?	56
KAPITEL 9: BETYDNING FOR SAMMENHÆNGSKRAFTEN	58
9.1 Gruppypolarisering	59
9.2 Solidaritet – anerkendelse af forskelligheder	60
9.3 Ekkokammer	61
9.4 Algoritmer sorterer viden	61
9.5 Respondenternes udvælgelse af viden	62
KAPITEL 10: ER DET ET SOCIALE PROBLEM?	64
10.1 Polariserede meningsdannelser	66
KAPITEL 11: DET SOCIALE ARBEJDES BETYDNING	66
11.1 Den kollektive bevidsthed	67
11.2 Kan det sociale arbejde fremme en de-polarisering?	67
11.3 Den konfronterende dialog	68
KAPITEL 12: METODEKRITIK	71
12.1 Undersøger jeg det, der ønskes?	71
12.2 Kan projektet anvendes til videre forskning?	72
KAPITEL 13: KONKLUSION	72
LITTERATURLISTE	76
BILAGSLISTE	82

Kapitel 1: Indledning

Som samfund står vi overfor en række fælles udfordringer. Klimaforandringer, digitalisering og øget polarisering, der kræver helt åbenlyse nye løsninger på mange niveauer (Almlund et al., 2020: 2). De globale klimaforandringer ændrer sig hastigt, ligeså gør verden omkring os, hvor vi konfronteres med ny viden, information og holdninger til ildevarslande, klimarelaterede nyheder der tikker ind i en lind strøm. Alligevel reagerer de færreste for alvor (ibid.) Her kan man stille spørgsmålstegn ved, om udvælgelsen af viden omkring klimaforandringer præges af nogle mentale mekanismer, der forstærker nogle holdningsmæssige forskelle? Kan disse forskelle i værste fald føre til polarisering, der svækker den sociale sammenhængskraft?

Netop dette ønsker jeg at problematisere, da jeg mener det er væsentligt at få en dybere forståelse af, hvordan diskussionerne og debatten om klimaforandringer påvirker vores relationer. Det er ønsket, at opnå en forståelse og indblik i samfundets klimaadfærd og holdninger, og forbinde denne forståelse med udvælgelsen af viden om klimaforandringerne. Her finder jeg det interessant at undersøge, hvad denne udvælgelse betyder for den sociale sammenhængskraft. Jeg ønsker jeg at opnå en forståelse af, om der hersker nogle mentale barrierer for klimahandling (Stoknes 2012), der kan forstærkes gennem udvælgelsen viden omkring klimaforandringer. Fokus er derfor på klimaforandringerne sociale tilstand - med andre ord, på den måde folk opfatter og forholder sig til klimaforandringerne, for at få kendskab til måden, hvorpå folk anerkender hinandens forskelligheder.

Når fokus er på klimaforandringer skyldes det, at forskning peger på forskellige mentale barrierer for klimahandling (Stoknes, 2015), der kan argumenteres for at have en kobling til hvordan, og hvorfor der sker en bias i udvælgelse af viden omkring klimaforandringerne. Med dette sagt er det dog også væsentligt at understrege, at de mentale barrierer blot er et videnskabeligt bud på, hvorfor der opleves en manglende klimahandling. Det kan ligeledes omhandle manglende interesse eller direkte bevidste valg om, at prioritere sin tid anderledes frem for at omhandle mentale barrierer for klimahandling.

Det interessante ved bias i udvælgelse af viden, kommer sig af adskillig forskning der peger på, at vi mennesker er langsomme til at opfatte information, der kan bryde med vores vante forestillinger, hvorfor de menneskelige faktorer er afgørende. Vi er tilbøjelige til ikke at ændre adfærd, og vi træffer beslutninger ud fra forestillinger, som vi i forvejen er fortrolige og bekendte med. Vi har derfor brug for at vide, hvordan holdningsmæssige forskelle samt orientering i viden omkring klimaforandringerne spiller ind på måden vi omgås hinanden, skaber relationer og udfordrer hinandens verdenssyn (Almlund et al., 2020: 6). Hvordan kan man tage højde for dette fremover, så forskellige opfattelser anerkendes, således det ikke skaber polarisering, men derimod rum udvikling, forståelse og forskellige perspektiver?

En af de positive erfaringer fra Covid-19 krisen er, at denne har vist, at vi mennesker ganske hurtigt og effektivt kan ændre adfærd og opleve, skabe og søge nye fællesskaber, når de rette rammer er til stede (ibid.). Vi må derfor forsøge at skabe de rigtige rammer for adfærdsændringer for klimahandling, der indebærer en forståelse og respekt for hinandens forskelligheder. Her mener jeg, at socialt arbejde har en afgørende rolle, da det netop er på baggrund af viden om mennesker, at disse rammer skabes og opretholdes.

1.1 Socialt arbejde – hvordan?

Vi kan skabe forandringer som individer og som samfund ved at sætte alle fagligheder i spil. Den eksisterende klimaforskning er særligt domineret af økonomiske og naturvidenskabelige beskrivelser og analyser af de globale klimaforandringer (Almlund et al., 2020: 1). Teknisk videnskab og naturvidenskab er væsentlige drivkræfter i udviklingen af klimaeløsninger, dette er indiskutabelt. Dog kan det ikke gøres alene, da menneskelige faktorer som: adfærd, institutioner, kommunikation, normer og værdier ligeledes er afgørende aspekter, når vi frem mod 2030 skal skabe innovative løsninger og udvikle fremtidens klimasamfund (ibid.: 6). Det sociale arbejdes engagement er relativt nyt, da genstandsfeltet inden for denne arbejdsdiskurs sædvanligvis er social samhörighed, sociale systemer og kollektivt ansvar (IFSW.org, 1a.).

Med dette projekt finder jeg det derfor aktuelt, at udfolde forståelsen og definitionen af det sociale arbejde. Jeg ønsker derfor at bidrage til en diskussion af, hvordan arbejdsdiskursen inden for det sociale arbejde kan bidrage til klimaforandringerne, og være med til at sikre sammenhængskraften. Jeg er af den overbevisning, at det sociale arbejde også har en rolle, ikke blot hvad angår hvad angår klimatilpasning - herunder ændring af vaner og adfærd, men også en rolle ift. vores relationer og interaktioner i samfundet. Særligt, når vi konfronteres med viden om klimaforandringerne, og muligvis har en stærk følelsesmæssig holdning til denne viden. Klimaforandringerne vil påvirke samfundene på fundamentale måder, hvorfor jeg mener, at konsekvenserne heraf er et helt afgørende emne for socialt arbejde. Derfor ønsker jeg med denne undersøgelse, at skabe en større synliggørelse af, hvordan det sociale arbejde kan medtænkes, når de store udfordringer skal behandles.

1.2 Forståelsen af det sociale arbejde

Det er her vigtigt at tydeliggøre projektets anvendelse og forståelse af det sociale arbejde, da jeg bevæger mig væk fra den traditionelle forståelse heraf. Ud fra mit eget perspektiv, rummer den internationale forståelse af socialt arbejde en stor alsidighed, hvor flere vinkler på sociale problemer ansues. Ifølge IFSW defineres det sociale arbejde som følgende:

“Socialt arbejde er en praksisbaseret profession og en akademisk disciplin, der fremmer social forandring og udvikling, social samhørighed, og empowerment og frigørelse af mennesker. Principper om social retfærdighed, menneskerettigheder, kollektivt ansvar og respekt for forskelligheder er centrale for socialt arbejde. Understøttet af teorier om socialt arbejde, samfundsvidenskab, humanistiske fag og oprindelige folks viden, inddrager socialt arbejde mennesker og strukturer for at adressere livsudfordringer og for at opnå øget trivsel”. (IFSW 1a, 2021)

Det er altså denne definition, som forståelsen af socialt arbejde tager udgangspunkt i, i nærværende projekt. Særligt med fokus på socialt arbejdes som en disciplin, der fremmer social forandring og udvikling og social samhørighed. Med afsæt i IFSW's forståelse

mener jeg, på linje med Dorthe Caswell¹ ikke, at det alene er i mødet mellem socialarbejder og klient, der sætter grænserne for socialt arbejde (Caswell, 2005: 30). Med andre ord, socialt arbejde begrænser sig ikke til en særlig relation mellem 'hjælperen' og den, der bliver hjulpet (interaktionistisk forståelse), eller anvendelsen af særlige teorier eller metoder (teknisk forståelse) (ibid.: 34). Ligeledes mener jeg ikke, at begrebet udelukkende refererer til socialarbejderens arbejdsfelt og det arbejde, som socialarbejderen udfører i dette arbejdsfelt. Med afsæt i Caswells og IFSW's forståelse argumenterer jeg for, at socialt arbejde intervenserer der, hvor mennesker interagerer med deres omgivelser. Derfor må socialt arbejde anskues som et felt med modsætninger, variationer og dilemmaer (ibid.).

I kapitel 2, præsenteres projektes argumentationsrække, hvor eksisterende forskning præsenteres. Dette med henblik på at underbygge min antagelse om et socialt problem, der afstedkommer af klimaforandringernes mulige polarisering i samfund. Således udspringer denne undren omkring fænomenet dog ikke blot af egne fornemmelser omkring den offentlige klimadebat, men er ligeledes underbygget og nuanceret af adskillig forskning, undersøgelser og studier på området. Der indledes altså til en mulig kobling mellem *viden* og *mentale barrierer for klimahandling*. Det vil på afsluttende vis opsummeres, hvordan og hvorfor, dette kan være et socialt problem, og hvilken rolle det sociale arbejde har - og på sigt kan have hertil. Dette samler sig en i en problemformulering, der lyder som følgende:

1.3 Problemformulering:

Hvad betyder udvælgelsen af viden om klimaforandringerne for den sociale sammenhængskraft, og hvordan kan socialt arbejde bidrage til at skabe inklusion og solidaritet?

1.4 Er mangende reaktion et problem?

Spørgsmålet om, hvorvidt klimaforandringerne er menneskeskabte eller ej har med tiden mødt både tvivl og skepsis. Dog viser et nyligt international studie, at denne tvivl og

¹ Professor ved Institut for Sociologi og Socialt arbejde

skepsis bør være udryddet (Santer et al., 2019). Beviserne på, at mennesker bidrager til de globale klimaforandringer, har ifølge studiet ramt et 'stigma-5-niveau', hvilket betyder, at der blot er 1 til 3,5 mio. sandsynlighed for, at klimaforandringerne *ikke* er menneskeskabte. Reaktionen kræver imidlertid livsstilsmæssige ændringer for hver enkelt person, hvis situationen skal forbedres. I Danmark har vi viden om, og redskaber til, at mindske vores samlede klimaaftryk, dog er vi stadig et af de lande, med det højeste CO₂-aftryk pr. indbygger (Concito, 2020: 4). Problemet i dag er altså ikke, at der mangler viden omkring de globale klimaforandringer, men derimod udvælgelsen heraf, samt de mentale barrierer for klimahandling. Ændringerne skal starte ved os selv, og måden vi omgås, møder og rummer hinanden. Derfor finder jeg det sociale arbejdes involvering og engagement essentiel, da der herigennem kan opfodres til disse ændringer, dog med særlige forståelse og vished om hinandens forskellige holdninger og tilgange til klimaforandringerne.

Kapitel 2: Argumentationsrække

Vejen mod ændringer kan dog synes udfordrende. Den norske psykolog Per Espen Stoknes² fremhæver et paradoks i forhold til klimaforandringerne og klimahandling. I en undersøgelse, har han analyseret graden af bekymring over fænomenet, som den er kommet til udtryk i flere meningsundersøgelser (Stokness, 2015). I hans forskning træder et irrationelt mønster frem, da graden af bekymring for global opvarmning og mængden af videnskabelige dokumentation for fænomenet globalt set har fulgt to modsatrettede kurver. "*Jo mere vi ved om global opvarmning, jo mere bestrider eller benægter vi denne viden.*" (ibid.). Et interessant paradoks, hvor jeg bl.a. finder det aktuelt at spørge undrende ind til denne *viden* på området, omkring klimaforandringerne.

2.1 En hastig og følsom tilværelse

Følgende afsnit præsenterer kort de rammer for vores samfund, der kan være med til at tydeliggøre, hvorfor vi mennesker har en tendens til at være selektive og subjektive omkring udvælgelse af viden, på et bevidst eller ubevidst plan. Med inddragelse af eksisterende forskning og studier foretaget omkring klimaadfærd, fremhæves der en forståelse for, hvordan viden kan øge polarisering, frem for at bringe vores holdninger

² Stoknes er direktør for Center for Green Growth

tættere sammen. Vi mennesker finder et behageligt at få vores verdensbillede bekræftet, i den viden vi søger på diverse nyhedsmedier (videnskab.dk, 2017). Lektor i psykologi Marie Louise Reinholdt-Dunne udtrykker, at vi mennesker helt ubevidst sorterer i den viden og information, vi bliver præsenteret for, og vælger den, vi bedst kan lide. Dette bunder i at vi mennesker tilstræber følelsen af, at vi har ret i vores opfattelse af verden. Derfor søger derfor typisk den information, der kan bekræfte os i den tro (ibid.)

Digteren T-S. Eliot skrev: "*Humankind cannot bear too much reality*" (Eliot, 1971). Dog befinder vi os i en verden, hvor vi dagligt konfronteres med denne *virkelighed*. Vi er omringet af viden, holdninger og forskellige debatter. Vi lever med andre ord i senmoderniteten eller videnssamfundet, hvilket blot er to ud af flere betegnelser for nutidens samfund (Andersen & Kaspersen, 2013: 462). Fælles for disse betegnelser af samfundet er forestillingen om, at vi lever i en tid med store samfundsmæssige forandringer, der foregår med stor hastighed. Flere sociologer har teoretiseret, at moderniteten er præget af risici. Mest markant har den tyske sociolog Ulrich Beck beskrevet det moderne samfund som et risikosamfund, mens den engelske sociolog, Anthony Giddens beskriver moderniteten som en risikokultur. Med dette menes der, at vi reflektivt inddrager fremtidens risici i nutiden. Alle valg og fravalg er åbne for tilfældige hændelser, og fremtiden organiseres reflektivt med afsæt i ny information eller viden, blandt andet fra specialister eller eksperter. (Rasborg, 2013: 490).

Vi har ubegrænset adgang til nyheder og medier, der kan berette om risiciene ved klimaforandringerne. Her argumenterer Giddens for, at mængden af denne tilgængelige viden og information kan overvælde individet. Giddens peger derfor på, at man i stigende grad er afhængig af ekspertsystemer, hvor man må sætte sin lid til specifikke personer og udtalelser, uden selv at være i stand til at stille spørgsmålstejn til dem. Tilliden forudsætter dog en grundlæggende tillid til omverdenen, da mistro til eksperter og institutioner kan opstå, såfremt denne ikke findes (Giddens, 1996: 26-35). En nylig undersøgelse³ *Digital New Rapport* fra Reuters Institute viser, at danskernes tillid til nyhedsmedier er faldet 57 pct. sidste år til 46 pct. i år (Newman et al., 2020: 9) En nedgang, der også gør sig gældende for den tillid danskerne har til nyhedsmediernes, der

³ Undersøgelsen af den danske tillid er gennemført inden Covid-19 krisen ramte

bl.a. forvalter viden omkring klimaforandringer. Det er en interessant faktor, da tilliden til nyhedsmedierne tilsyneladende bevæger sig i takt med tilliden til systemet (ibid.).

2.2 Bias i udvælgelse af viden

Viden er således blevet mere subjektiv, og indhentes så det stemmer overens med vores i forvejen eksisterende holdninger og værdier. Vi tror på det, der bekræfter os, og derfor søger vi denne viden. Vores kognition er følsom over for dette, hvorfor en række mekanismer får os til at nå frem til de formodninger, som er væsentlige for vores identitet og sociale tilhørsforhold, men samtidig bevare et selv billede som rationelle, evidensdrevne tænkere (Cook & Lewandowsky, 2016). Denne immunisering mod udefrakommende evidens er et velkendt fænomen, der går under betegnelsen *confirmations bias*, hvilket beskriver en målrettet rekruttering af evidens til at bekræfte den ønskede konklusion (Stoknes, 2015: 72). Grundet denne tendens til at fortolke viden og evidens, så det bekræfter, hvad vi allerede tænker og føler, kan information sommetider øge polarisering, snarere end at bringe vores holdninger tættere sammen (Cook & Lewandowsky, 2016: 175). I denne forbindelse påpeger psykologiprofessor Dan M. Kahan, at vi gerne tilsidesætter logik, fx vores viden om tal eller klima, for at bifalde en konklusion, der passer til den generelle holdning i fx en politisk gruppering. Han forklarer derfor, at vi bedst kan lide fakta, der giver os tilknytningsforhold til en gruppe, som vi ønsker at være en del af (Kahan, 2015) (Kahan et al., 2016).

I studiet *Informations Avoidance* undersøges flere aspekter af, hvordan vi som mennesker ofte tænker information som et middel til et mål, hvor emnet: *aktiv informationsundgåelse* er det omdiskuterede fokus. Ikke blot fremhæves det, at undgåelse af modsat information kan føre til polarisering, det understreges også, at polarisering kan føre tilbage til informationsundgåelse (Golman, Hagman & Loewenstein, 2017: 127). I et polariseret miljø drukner ensidige og forudindtagede signaler de rationelle og begrundede argumenter. Folk danner altså ikke blot meninger baseret på svagere beviser, men mener også, at de argumenter der hævdes og godkendes af dem, der har tilsvarende position som dem selv, er stærkere. Således rationaliserer de at undlade at lytte til modsatte argumenter (ibid.). Yderligere fremhæves klimaforandringerne som et polariserende spørgsmål af særlig betydning, da mennesker med forskellige politiske holdninger er meget uenige om,

hvor alvorlig en trussel klimaforandringerne er (ibid.: 128). Der ses ligefrem en tendens til, at respondenterne i undersøgelsen nedværdiger den forskning, der modsiger deres synspunkter (ibid.).

2.3 Følelsernes betydning

Der er nu blevet præsenteret argumenter og forskning på, hvordan vi mennesker søger, og orienterer os efter viden, der stemmer overens med vores eksisterende holdninger – bias i udvælgelse af viden. Dette leder mig videre til de mentale barrierer for klimahandling, der i kombination med eksponering for- og udvælgelse af viden, kan forstærkes, og opretholde den førmtalte confirmation bias.

Tendensen til, at folk nedværdiger forskning, der modsiger deres synspunkt (Jf. afsnit 2.2) er interessant, da videnskabsmændene i social- og kognitiv videnskab, Hugo Mercier & Dan Sperber (2019) har foretaget en række eksperimenter, der har vist, at menneskelige beslutninger ofte er forankrede i følelsesmæssige reaktioner og forudantagelser. Antagelser og reaktioner, der måske er velegnede til at træffe valg i vores nære erfaringsverden, men som er uegnede til at selekttere information om komplekse fænomener (Mercia & Sperber, 2019: 69) Et fund der kan trække tråde til det, som kaldes *Giddens paradoks*, hvor det teoretiseres, at mennesker har brug for at mærke de konkrete konsekvenser af klimaforandringerne, før de handler. Med dette mener Giddens ikke, at fremtidsprognoser og advarsler vil være tilstrækkelige. Det er netop her, det paradoksale ligger, da menneskene først vil søge til handling, når kloden ikke længere står til at redde (Giddens, 2009). Viden er således ikke lig med handling. Her vil emotionssociologien også fremhæve, at følelser understøtter social handling, da en forudsætning for handling er, at vi påvirkes følelsesmæssigt af problemet (Poder, 2017: 210). Følelser må derfor i højere grad må understøtte rationel handling ud fra en emotionssociologisk forståelse. Inden for samme område fremhæver professor i etik og retsfilosofi, Jesper Ryberg, at det er i den følelsesmæssige reaktion, at drivkraften for handlinger ligger. I dette henseende er der åbenlyse barrierer i den måde vi psykologisk er indrettet på (Ryberg, 2015: 86).

2.4 Hvorfor handler vi ikke bare?

Trods de mange ildevarslenende klimarelaterede nyheder, samt konkret bevis for klimaforandringerne, så reagerer de færreste for alvor (Stoknes, 2015). Dette er værd at bemærke, når flere undersøgelser peger på, at danskerne ikke er klimaskeptikere, befolkningen er i høj grad bekymret for klimaudfordringerne. I den nylige rapport *Klimabarometret* fra Concito⁴, ses der et stort flertal på 86 pct. af respondenterne, der mener, at de globale klimaforandringer eller ”meget alvorlige” eller ”i nogen grad alvorlige”. (Concito, 2020: 4). Det efterlader en undren om, hvad årsagen til den manglende klimahandling skyldes, når bekymringen netop er så bred, kombineret med en bred viden på området. Ifølge Stoknes er denne handlingslammelse dog ikke overraskende. Han peger på, at der sker en kortslutning mellem viden og handling på klimaområdet, hvortil han fremhæver fem mentale barrierer⁵ for klimahandling, som er følgende: *Distance*, *undergang*, *benægtelse*, *kognitiv dissonans*, og *identitet* (Stoknes, 2015: 82)

I nærværende projekt fokuseres der på de to sidste mentale barrierer: *Identitet* og *kognitiv dissonans*. Med identitet opstår mentale barrierer for klimahandling, da livsstil ofte hænger sammen med vores selvopfattelser. Bliver vores livsstil kritiseret, fx hang til kød, flyrejser eller lignende, så føler vi nemt, at selve vores personlighed står for skud. Derfor indtager vi, ifølge Stoknes, en mental forsvarsposition, hvor vi leder efter enhver tænkelig stump information, der kan anvendes til at bekræfte vores opfattelse af, at vores valg er forsvarlige – fordi det er jo vores identitet, som nu er truet (ibid.: 70) Med kognitiv dissonans, er det den dårlige samvittighed der nager, da ens handlinger er i konflikt med ens viden. Dette mentale ubehag opleves, når man i givne situationer ikke handler, som man ved, man burde. Vi vælger typisk at lindre dissonansen med ubevidste forsvarsstrategier, idet vi retfærdiggør vores valg ved at konstruere falske årsagssammenhænge såsom, ”nu spiser jeg kun kød hver anden dag, så må jeg godt flyve”. Eller også begynder vi at betvivle den viden, der giver os dårlige samvittighed (ibid.: 61). Forskning inden for psykologien peger på, at vi identificerer os med vores holdninger, da vi ofte har noget personligt bundet op på vores holdninger, særligt når de

⁴ Danmarks grønne tænketank

⁵ Psykiske forsvarsmekanismer, som træder i kraft for at beskytte selvet mod konventionel klimakommunikation (Stoknes, 2015)

er følelsesladede og/eller ideologiske (ibid.: 62-63). Kognitiv dissonans er derfor et uundgåeligt emne, når vi taler om at skulle gøre noget ved klimaforandringer. Det spiller også en rolle i subjektets flydende identitet, hvor den kognitive dissonans virker som forsvarsmekanisme eller retfærdiggørelse (ibid.).

Fokus på disse mentale barrierer synes derfor relevant og særligt aktuelt i en situation, hvor der er behov for klimahandling. Med klimahandling vender projektet, blikket mod de følelser og ubevidste mekanismer, der kan opstå mellem holdning og handling. Dette med henblik på at tilnærme mig en forståelse af, hvad udvælgelsen af viden om klimaforandringerne betyder for den sociale sammenhængskraft.

2.5 Fører misforståelser til modstand?

Der er nu blev præsenteret perspektiver inden for forskning omkring: *viden* og de *mentale barrierer* for klimahandling. Her fremgår det, at viden er blevet mere subjektiv, da vi menneskelige er tilbøjelige til at søge den viden, der fremmer følelsen af, at vi har ret i vores opfattelse af verden, hvilket kan skabe en bias i udvælgelse af viden. Omvendt kan denne bias ligeledes opretholde og bekræfte vores egne holdninger, da vi muligvis ikke søger udfordrende viden, der modstrider vores egen.

Vendes blikket på klimaforandringer, står det ligeledes klart, at der kan opstå mentale barrierer for klimahandling, dermed ikke sagt, at der ikke hersker andre årsager (jf. kapitel 1). Med fokus på de mentale barrierer: *identitet* og *kognitiv dissonans*, kobles disse til den ubevidste bias, der kan opstå i udvælgelse af viden, som oftest ikke er en bevidst handling (jf. afsnit 2.2). Det kan være med til at forklare paradokset, der forlyder sig på, *jo mere vi ved omkring den globale opvarmning, jo mere benægter vi denne viden*. Således skal koblingen mellem viden og mentale barrierer for klimahandling forstås.

Confirmation bias kan tilmed forklare, hvorfor bias i udvælgelse af viden og mentale barrierer kan forstærke hinanden i en negativ retning. Med andre ord; når det angår klimaforandringer, fungerer bias begge veje; dem, der allerede er bekymrede for de globale klimaforandringer, vil søge og læse flere nyheder, der bekræfter denne bekymring. De, der mener, at klimaforandringerne er falske, foretrækker nyhedskilder,

der sætter spørgsmålstegn ved videnskaben (Feldman et al., 2014). Således forstærkes bias, når holdninger er forbundet med dybereliggende værdier og identitet. Folk, uanset klimatilhængere eller klimaskeptikere, foretrækker derfor stærkere tilknytning til den information og viden om klimaforandringer, der matcher deres identitet og verdensbillede. Når polariseringen går i begge retninger, bliver denne confirmation bias blot selvforstærkende (Stoknes, 2015: 73).

2.6 Betydning for solidaritet

Denne selvforstærkende confirmation bias kan resultere i en polarisering, hvilket kan medføre sociale problemer, da vi forsømmer værdien og vigtigheden i, at opsøge mennesker med anden overbevisning, for at udfordre og nuancere egne holdninger. En nysgerrig tilgang til andre perspektiver frem for en søgen efter en bekræftelse af egne holdninger, der kan fastholde en i samme position. Positioner der billedligt talt kan ende ud i skyttegrave, der forhindrer et fælles fodslag på hver enkelt af de essentielle parametre, vi er splittede på, eller sjældent taler om. Vi må derfor ikke ende i disse skyttegrave, men blive 'oppe', og se vores medmennesker i øjnene.

Klimaforandringer kræver en grøn omstilling for alle parter, hvilket blandt andet indebærer omlægning af vaner og adfærd. Det betyder en fælles, såvel som individuel omstilling til klimahandling. En fælles indsats der ifølge sociologen Émile Durkheim afhænger af solidaritet i samfundet, som fører til en kollektiv bevidsthed. Durkheim forlod sig på, at der bør opstå en ny slags solidaritet, når befolkningen erkender, at de er afhængige af hinanden. En solidaritet der kan skabe en grundlæggende grobund for sammenhængskraft i samfundet (Andersen & Kaspersen, 2013: 95). Lektor⁶ Søren Juul viderefører Durkheims sociologiske tradition, idet han foretager en kritisk analyse af barrierer for solidaritet i velfærdssamfundet:

“I det nuværende individualiserede, kulturel differentierede og delvist globaliserede samfund savnes en ny form for solidaritet, der kan skabe samfundsmæssig sammenhængskraft”.

(Juul, 2010: 9).

⁶ Institut for Sociologi og Socialt Arbejde

Således understreger Søren Juul, at uden solidaritet ingen samfundsmæssig sammenhængskraft (Juul, 2010: 11). Juul har i forbindelse med sin afhandling udtalt, at debatten omkring solidaritet ofte drejer sig om integrationens betydning for solidariteten. Her påpeger Juul, at mange politikere bekymrer sig om, at det danske samfund bliver mere multikulturelt, hvor sammenhængskraften og ensidigheden er truet. Her mener Juul dog ikke, at man kan forstå solidaritet på sådan vis. Solidaritet i et kulturelt differentieret og individualiseret samfund er ikke alene et spørgsmål om et ubrydeligt sammenhold mellem ligestillede. Solidariteten drejer sig snarere om anerkendelse af forskellighed, for at kunne skabe en sammenhængskraft, ifølge Juul (kristeligt-dagblad.dk, 2011).

Her berører Juul et politisk emne, som ligger uden for projektet problemstilling, dog er essensen af solidaritetens betydning for sammenhængskraften relevant. Med blikket rettet mod reaktionerne, der kan opstå i klimadebatten, er solidariteten væsentlig at inddrage, når det handler om anerkendelsen af forskelligheder. Med projektet ønsker jeg at forstå, hvordan man igennem socialt arbejde kan bidrage til at skabe inklusion og solidaritet, således forskellighederne i form af modsatrettede holdninger og forskellige synspunkter anerkendes, frem for at skabe polariseringer, som kan svække den sociale sammenhængskraft.

Solidariteten er derfor et værdigrundlag vi må værne om, for ligeledes at skabe de bedste forudsætninger for den social sammenhængskraft og den kollektive bevidsthed. En beskrivelse der på mange måder skaber genklang til det *samfundssind*, der under Covid-19 krisen blev skabt, opretholdt men også udfordret. Udfordret grundet uenigheder om, hvad den egentlige sammenhængskraft består i. Reaktionerne på klimaforandringerne kan medføre uoverensstemmelser. Ligeså kan der imidlertid også opstå en fælles ånd, ansvar og forhåbentligt lydhør over for hinanden i konfrontationen af klimaforandringernes udfordringer.

Kapitel 3: Definition af sociale problemer og socialt arbejde

Følgende afsnit har til formål at præsentere forskellige perspektiver på sociale problemer og socialt arbejde, med henblik på at præcisere projektets forståelse og definition af sociale problemer, som anvendes fremadrettet i opgaven. Yderligere ønskes der at nå frem en forståelse af socialt arbejde, som meningsfuld i forhold til projektets problemstilling, herunder teoretiske og metodiske design.

3.1 Forståelse af det sociale problem

Forinden en dybdegående forklaring af projektets sociale problem, finder jeg det væsentligt at indlede med en mere generel definition på sociale problemer, da dette er genstanden for det sociale arbejde. Med det udgangspunkt kan der opstå en diskussion om, hvad et socialt problem er (*definition*), hvordan det opstår (*årsag*), hvorfor jeg med dette projekt kan anlægge et helhedssyn ved inddragelse af teoretiske tilgange og forskellige samfundsmæssige niveauer i forklaringen. Hertil opstår der også en diskussion af, hvilke *konsekvenser* det sociale problem kan få (Ejrnæs & Monrad, 2017: 53).

Begrebet 'sociale problemer' er derfor ikke skarpt afgrænset, men anvendes bl.a. til at beskrive adfærd eller karakteregenskaber hos grupper eller individer, og relateres i andre tilfælde direkte eller indirekte til misforhold i samfundet (Meeuwisse & Svärd, 2004). På normalvis anvendes det sociale problem, helt overordnet, som en betegnelse for forhold i samfundet, som man ønsker at ændre. De generative mekanismer skal forstås som de forhold, faktorer eller processer, der skaber de sociale problemer (Ejrnæs & Monrad, 2017: 53)

Bag om socialt arbejde findes forskellige antagelser om sociale problems natur, hvorfor sociale problemer indgår i et spændingsfelt af forskellige interesser og kan derfor betragtes som sociale konstruktioner, der er resultatet af kampe og fremherskende logikker i det pågældende felt (Meeuwisse & Svärd, 2004). I denne forbindelse skelner Jacob Hilden Winsløw mellem samfundsmæssige- og sociale problemer, hvor førstnævnte er problemer der *er*, uden det nødvendigvis fører interventioner med sig. Sidstnævnte defineres fra samfundets side som noget, der *bør* gøres noget ved, og af denne grund

gøres til genstand for social intervention (Winsløw, 1984: 18). Dette er en interessant skelnen, da definitionen af sociale problemer ofte kan synes vanskelig, og jeg finder derfor Winsløw's skelnen anvendelig for egne overvejelser, omkring det sociale problem. Med afsæt i eksisterende forskning og ud fra egen vurdering vil jeg argumentere for, at reaktionerne på klimaforandringerne er et område, der bør grad tildes opmærksomhed. Særligt grundet de skjulte konsekvenser og mekanismer, der på sigt kan svække den sociale sammenhængskraft. Derfor mener jeg, at socialt arbejde bør engagere sig i denne problematik, grundet fagets kvalifikationer og bidrag til at skabe en solidaritet.

3.2 Det *konkrete* sociale problem i projektet

Når det kommer til undersøgelser inden for klimaforandringer foreligger der store mængder af forskning studier. Dette er alt fra diskussioner omkring de mulige konsekvenser af klimaforandringer, økonomiske incitamenter for at begrænse disse, og bud på, hvordan der skabes reel handling, ud fra en forståelse af menneskets engagement, holdninger og værdier. Det er derfor vigtigt at afklare, at dette projekt ikke ønsker at bringe yderligere forskning til disse områder, men derimod forsøge at kombinere den allerede eksisterende forskning, hvad angår menneskets bias i udvælgelse af viden samt mentale barrierer for klimahandling. Dette med ambitionen om at påpege et socialt problem, der afstedkommer af denne kombinationen, hvortil der ønskes en diskussion af det sociale arbejdes rolle i dette henseende.

Det er i denne forbindelse også væsentligt at fastslå, at det sociale problem ikke omhandler klimaforandringernes konsekvenser i et naturkatastrofe-perspektiv, men snarere de reaktioner, holdninger og følelser, der opstår omkring klimaforandringerne. Med andre ord, omdrejningspunktet for det sociale problem er i nærværende projekt ikke de katastrofale og vejrmæssige konsekvenser (blandt flere). Det sociale problem er nærmere den oplevede polarisering, der kan opstå i klimadiskussionerne, såfremt vi ikke interagerer med hinanden, ikke udfordrer egne anskuelser, holdninger og perspektiver til klimaforandringerne, i mødet med andre. En polarisering der kan forstærkes gennem ovennævnte kombination - af bias i udvælgelse af viden samt mentale barrierer for klimahandling. Det sociale problem ses yderligere ved, at denne polarisering kan svække sammenhængskraften, hvis vi ikke nærer samme solidaritet til hinanden, og erkender, at

vi er afhængige af hinanden, som Durkheim påpeger (jf. afsnit 2.6). Der er allerede et stort fokus og opmærksomhed på, hvordan vi skaber klimaretfærdighed i verden, dette ses eksempelvis via IFSW Climate Justice-programmet. Her sigtes der mod at uddanne, være talsmænd og skabe og/eller være den forandring, vi ønsker at se i verden (IFSW.org, 1b., 2021). Jeg ønsker derfor at belyse, og gribe fat i de sociale problemer, der kan opstå i forsøget- og ambitionen om at skabe denne forandring. Med andre ord forsøger jeg at problematisere de udfordringer der kan opstå, når forskning peger på mentale barrierer for klimahandling, kombineret med bias i udvælgelse af viden omkring klimaforandringer.

3.3 Forståelsen af socialt arbejde

Som præsenteret i indledningen søger jeg med dette projekt, at udfolde forståelsen af socialt arbejde, særligt i en dansk kontekst. Til denne udfoldelse finder jeg inspiration i Dorte Caswell⁷ Ph.d afhandling: *Handlemuligheder i socialt arbejde* (2005), hvor hun præsenterer socialt arbejdes historiske forandring, med henblik på at synliggøre, at der hersker en bestemt opfattelse af sociale problemer og socialarbejdernes rolle i Danmark, der er fremtrædende i den bredere diskurs og i forskning (Caswell, 2005: 25-26). Caswell fremhæver det fremtrædende perspektiv som 'utilstrækkelighedsperspektivet' og en deraf følgende opfattelse af socialarbejdere som 'terapeuter' eller 'diagnostikere', hvilket afgrænser det centrale rum for socialt arbejde til *mødet* mellem klient og socialarbejder, ifølge Caswell (ibid.: 26). Det er min intention, at anlægge et perspektiv der rummer og anerkender denne forståelse af socialt arbejde, dog med fokus på at åbne op for andre måder, at forstå sociale problemer og socialt arbejde på. Her vil jeg bevæge mig mere over i, at have blik for de sociale 'kampe', moddiskurser og modsatrettede holdninger samt polariseringer omkring klimaforandringer, der kan opstå og udfolde sig, fx via debatter og diskussioner herom. Med andre ord, er min intention med dette speciale, at anlægge et *både og*-perspektiv på socialt arbejde, frem for et *enten eller*-perspektiv.

Det er ikke altid helt ligetil at definere socialt arbejde, dog kan det være nyttigt at gøre forsøget, da man tvinges til at afgrænse og klargøre, hvad de centrale elementer er (Meeuwisse & Swärd, 2002). Malcolm Payne påpeger også, at der ikke er enighed om,

⁷ Professor ved Institut for Sociologi og Socialt arbejde

hvad socialt arbejde er, og forskellige grupper inden for det sociale arbejde argumenterer for og imod forskellige synspunkter (Payne, 2005: 20). Selv Nigel Parton udtrykker, at det kan være en svær opgave at pege på en entydig definition på, hvad det sociale arbejde er, og hvor grænserne for det går (Parton, 1996: 6). Han mener, at en af grundene er, at socialt arbejde er flertydigt og stadigvæk udgør en 'kampplads' i grænselandet mellem det private og det offentlige (ibid.). Socialt arbejde er således kontekstafhængig, flertydigt og præget af konflikter (Caswell, 2005: 11).

Kapitel 4: Et bredere blik på det sociale arbejde

Jeg ønsker at bidrage til en diskussion af, hvordan arbejdsdiskursen inden for det sociale arbejde kan bidrage til klimaforandringerne, og være med til at sikre den sociale sammenhængskraft. Jeg er af den overbevisning, at det sociale arbejde også har en rolle, ikke blot hvad angår hvad angår klimatilpasning - herunder ændring af vaner, adfærd og værdier, men også en rolle i vores relationer og interaktioner i samfundet, når vi i højere grad konfronteres med viden om klimaforandringerne, og ofte har en stærk følelsesmæssig holdning til denne viden. Klimaforandringerne vil påvirke samfundene på fundamentale måder, hvorfor jeg mener, at konsekvenserne heraf er et helt afgørende emne for socialt arbejde. Derfor ønsker jeg med denne undersøgelse, at skabe en større synliggørelse af, hvordan det sociale arbejde kan medtænkes med henblik på klimaforandringerne. Denne synliggøres skabes indledningsvist med en litteraturgennemgang af det materiale, der allerede foreligger omkring klimaforandringer og det sociale arbejdes rolle, for at fremme relevans og diskussioner på området.

4.1 Climate change: Social workers' role and contributions to policy debates and interventions.

Professor i socialt arbejde, Lena Dominelli⁸ har i artiklen: *Climate change: social workers' role and contributions to policy debates and interventions* (2011) skrevet, at klimaforandringer sjældent diskuteres i almindeligt socialt arbejde (Dominelli, 2011: 430). Artiklen hævder, at erhvervet, socialt arbejde, har en vigtig rolle at spille i, at hjælpe mennesker med at forstå problemerne, fremme bæredygtig energiproduktion- og forbrug

⁸Direktør v. Master of Science (MSc) v. Stirling Universitet

samt mobilisering af mennesker til at beskytte deres fremtid gennem samfundsmæssigt arbejde. I denne forbindelse fremhæver Dominelli, at videnskaben om klimaforandringer bestrides med, at folk stiller op langs et kontinuum, mens mediediskurser drejer sig om to modsatrettede lejre: 'skeptikerne' og de 'grønne' (ibid.: 430). Til dette fremhæver Dominelli den offentlige respons til klimaforandringer, hvor de såkaldte 'skeptikere' hævder, at folk spiller en minimal rolle, da *Moder Natur* forårsager klimaforandringer. Omvendt opfordrer 'de grønne' til folks bidrag og til CO2-reduktioner samt reducere af skader forårsaget af mennesker. Hun påpeger, at disse debatter mellem 'skeptikere' og 'de grønne' er blevet fordrejet i medierne. Dog kan debatter om klimaforandringer drage fordel af socialarbejders engagement. (ibid.: 432 + 437).

Dominelli argumenterer således for, at til trods for, at socialt arbejde har været relativt stille i disse debatter, så bør socialarbejderen engagere sig effektivt i disse, ved at lære om videnskaben bag klimaforandringerne, og tale om politikker vedrørende udvikling af modstandsdygtighed blandt enkeltpersoner og samfund. Socialarbejdere er med andre ord nødt til at engagere sig i den komplekse virkelighed og argumenterne omkring klimaforandringer, hvis de effektivt skal rådgive mennesker, der lider tab og sorg under disse omstændigheder (Dominelli, 2011: 431). Med andre ord, skal socialarbejdere ifølge Dominelli kunne mobilisere samfund til at facilitere emissionsreduktion, ved at bruge deres formidlingsevner til at bringe grupper i modstrid, sammen. Håndteringen af klimaforandringerne kræver altså personligt og kollektiv handling på lokalt, nationalt og internationalt plan, hvor den politiske omstridte karakter af debatterne om klimaforandringer og potentielle løsninger, rejser spørgsmål om det sociale arbejdes bidrag (ibid.: 435). Socialarbejdere kan øge bevidstheden om disse problemer ved at forbinde løsninger til personlige problemer, som at ændre initiativer og bringe mennesker og ressourcer tættere sammen (ibid.: 437-438).

4.1.1 Dominelli: Relevans for projektet

Jeg finder artiklen af Lena Dominelli relevant for nærværende projekt, da den fremhæver og påpeger andre perspektiver på det sociale arbejdes rolle i henhold til klimaforandringerne. Med mit ønske om at udfolde forståelsen af det sociale arbejde, mener jeg, at Dominellis synspunkter og opfordringer bidrager til denne udfoldelse, hvorfor jeg ønsker at læne mig op af hendes synspunkter til en videre diskussion af det

sociale arbejdes rolle i klimaforandringerne. Jeg mener, på linje med Dominelli, at klimaforandringerne vil påvirke samfundet på flere måder, hvorfor mit fokus er på, hvordan det sociale arbejde være med til at sikre den sociale sammenhængskraft. Her vil jeg lade mig inspirere, af Dominellis tydeliggørelse af, hvordan debatterne mellem 'skeptikere' og 'de grønne' er blevet fordrejet i medierne, hvor socialarbejders engagement med fordel kan bidrage til debatter om klimaforandringerne. Yderligere hæfter jeg mig ved, at Dominelli opfordrer socialarbejdere til at engagere sig i debatterne, og lære om videnskaben bag klimaforandringerne. En aktuelt opfordring, der i mine øjne tilskriver det sociale arbejde en relevant og vigtig rolle i- og omkring klimaforandringerne,

4.2 A comment on 'Climate change: Social workers' roles and contributions to policy debates and interventions

Filosoffen Jef Peeters⁹ har i artiklen: *A comment on 'Climate change: Social workers' roles and contributions to policy debates and interventions' (2012)*, præsenteret flere kritiske bemærkninger om Lena Dominellis bidrag, til spørgsmål om klimaforandringer og dens implikationer for socialt arbejde. Peeters fremhæver enkelte overvejelser i artiklen, der efter hans mening fremstår mangelfulde i Dominellis artikel (Peeters, 2012: 105). Han tilføjer, at håndtering af klimaændringer inden for en sammenhæng med social og økologisk uretfærdighed, helt uundgåeligt kræver en dimension af social kamp. Peeters udviser med andre ord, en stærk tvivl omkring, hvorvidt det er muligt at tackle klimaændringer til gavn for alle mennesker og deres omgivelser uden en social kamp (ibid.: 106). Folk sammenligner altid deres potentialer med andres, hvorfor det under alle omstændigheder er nødvendigt at erkende, at sociale uligheder er en drivkraft bag voksende forventninger til forbrug. Omvendt, påpeger Peeters, at social lighed en afgørende forudsætning for social kvalitet i mange henseender (ibid.).

Peeters udtrykker han på linje med Dominelli, at adresseringen af klimaproblemet er blevet en udfordring for 'almindeligt' socialt arbejde. Til trods for, at Dominellis artikel fremhæver vigtigheden i at 'se det hele billede', så efterspørger Peeters en større analyse

⁹ Jef Peeters er medlem af den uafhængige Oikos, tænketank for social-økologisk forandring. Han har ledet forskningsprojektet: *Orientation of social work towards sustainable development*

af klimaforandringernes kontekst. Han skriver, at det er uklart, hvad der skal gøres samt hvad det sociale arbejdes placering og bidrag består i. Klimaforandringer er som et problem ikke et isoleres fænomen, men snarere en uløselig del af et sæt indbyrdes forbundne problemer (ibid. 105) Hertil påpeger Peeters også, at Dominelli stoler meget på udviklingen og delingen af grønne teknologier, i stedet for at henvise til den mere grundlæggende udfordring, der indebærer en ændring af forbrugersamfundet og relaterede sociale, politiske og økonomiske strukturer i de industrialiserede lande (ibid.: 106).

4.2.1 Peeters: Relevans for projektet

Peeters bidrager med kritiske bemærkninger og tilføjelser til Dominelles oprindelige artikel¹⁰. Jeg finder disse perspektiver interessante, da han henviser til de mere grundlæggende udfordringer ved klimaforandringer, der medfører ændring af forbrugersamfundet. Han fremskriver altså en undren omkring, hvorvidt klimaforandringer er mulige at tackle til fordel for alle uden en social kamp. En social kamp, som Peeters fremhæver i lyset af social og økologisk uretfærdig og ulighed grundet klimaforandringer. I dette projekt vil jeg snarere argumentere for denne sociale kamp i lyset af klimadebatterne og mødet mellem mennesker af modsatrettede holdninger til klimaforandringerne, hvor 'kampen' kan opstå i manglende solidaritet og forståelse over for den anden part.

4.3 Climate Change and Public Health: How Social Workers Can Advocate for Environmental Justice.

For at tildele diskussionen flere perspektiver, inddrages indlægget *Climate Change and Public Health: How Social Workers Can Advocate for Environmental Justice*¹¹. I indlægget forklarer Cathryne Schmitz, professor i afdelingen for socialt arbejde ved University of North Carolina, at med socialt arbejde, kan socialarbejdere spille en afgørende rolle i kampen for klimaretfærdighed. Ligeledes kan de hjælpe med at forebygge og tackle konsekvenser af klimaforandringer gennem uddannelse, samfundsorganisering og forskning (Socialworktoday.com, 2017). Hertil påpeger Schmitz, at god videnskaben ikke er nok, hvis man ikke har folk, der er involveret i at

¹⁰ Climate change: Social workers' role and contributions to policy debates and interventions

¹¹ Fra nyhedsmagasinet: *Social Work Today*

hjælpe mennesker med klimaforandringerne. Hun understreger derfor behovet for socialarbejdere, til at uddanne og bringe mennesker sammen, for at ændre samfundet (ibid.).

Terri Klemm, lektor i socialt arbejde og direktør for *Bachelor of Social Work Program*¹² tilføjer, at socialarbejdere er forandringsagenter, hvor mange er begyndt at overveje de praktiske måder, hvorpå socialarbejdere kan bidrage til klimaindsatsen. Ifølge Lisa Reyes Mason¹³, er socialarbejdere dygtige til at engagere forskellige grupper, dialog og evidensbaseret forskning. Mason mener, at disse færdigheder kan være brugbare til at følge mennesker, dels benægter klimaforandringer, og dels mennesker der er spørgende og søger konstruktive samtaler til at diskutere videnskabelig konsensus omkring klimaet. Disse samtaler og spørgsmål må socialarbejderne ikke vige fra. Ligeså er det afgørende, at man ikke blindt forsøger at overbevise andre mennesker, fx skeptikere, uden først at lytte og forsøger at finde fælles grund, værdier eller holdninger. Det er her denne reelle dialog kan forekomme, siger Mason (ibid.).

Klemm mener, på linje med Mason, at det sociale arbejdes rolle er afgørende. Hun udtaler: *"Raising consciousness about the urgency of the climate crisis is really crucial, and there's certainly a role for social workers to play in helping to educate individuals and communities."* Til dette tilføjer Klemm, at socialarbejdere vil erkende, at ofte er information alene ikke nok (ibid.). Yderligere mener Klemm, at handling er påkrævet på lokalt, nationalt og internationalt niveau, hvorfor det også er afgørende at være forberedt, hun udtaler: *"It's really important for social workers to educate ourselves to understand the basics of climate change"*.

Schmitz udtaler i denne sammenhæng, at det i sidste ende skal være en *'grassroot effort'*, da det er en meget lang, hård og langsom proces at ændre samfundet. Hun tilføjer, at det handler om at opbygge relationer, hvorfor den borgerlige dialog er vigtig. En dialog som Mason på afsluttende vis opfordrer til:

¹² Ved Centenary University in New Jersey

¹³ Assisterende professor ved University of Tennessee College of Social Work

"Talk about climate change with other people. Practice discussing the issue with climate change deniers and with people for whom climate change may not be their top priority.

Listen, ask, inquire, learn, and share." (ibid.).

4.4 Opsamlende perspektiver

Der er nu blevet præsenteret tre overordnede perspektiver, tilgange og nuancer på det sociale arbejdes rolle og relevans i en tid med klimaforandringer. I grove træk fremhæver alle perspektiver en nødvendighed i, at socialt arbejde engagerer sig på klimaområdet. Både når det gælder arbejdet med mennesker, der befinder sig i særligt udsatte områder, og når det gælder det sociale arbejdes rolle i, at hjælpe mennesker til at forstå problemerne med klimaforandringerne. Yderligere handler det om at få socialarbejderen effektivt engageret i debatterne, med en læring om videnskaben bag klimaforandringerne. Alle perspektiver fremhæver at klimaforandringerne kræver en personlig og kollektiv handling på lokalt, nationalt og internationalt plan. Det påpeges også, at videnskaben ikke nok i sig selv, da det kræver folk, der er involveret i at hjælpe mennesker med klimaforandringerne, hvor socialarbejdere er dygtige til at engagere forskellige grupper, dialoger og evidensbaseret forskning.

Jeg finder en særlig inspiration i Mason's udtalelse om, at socialarbejdernes færdigheder kan være brugbare ift. at følge alle mennesker - både dem, der benægter klimaforandringerne, og dem der søger konstruktive samtaler og videnskabelige konsensus herom. At socialarbejderen, ifølge Mason, ikke må vige fra disse samtaler og spørgsmål, er nærliggende og relevant ift. nærværende projekts problemstilling, da det handler om at finde en fælles grund, trods uenigheder og modsatrettede holdninger til klimaforandringerne. Som Mason afslutter indlægget med - lyt, spørg, lær og del, og diskuter klimaspørgsmålet med mennesker, for hvem klimaforandringer måske ikke er deres højeste prioritet. En diskussion der muligvis kunne udfordres, nuanceret og hjælpes gennem *Green social work*, som Lena Dominelli betegner som en tværfaglig, holistisk tilgang til miljøkriser, der udfordrer socialt arbejde til at indarbejde dets principper, bekymringer og værdier over miljøforringelse og de katastrofer, der er forbundet med dette i almindelige, rutinemæssig og daglig praksis. Heri udtrykker Dominelli, at det er et begrænset antal tekster, der vedrører det, der er blevet kaldt miljømæssigt- og økologisk socialt arbejde, hvorfor hun fremlægger: *Green social work*. Med dette ønsker hun at overskride bekymringerne ved økologisk socialt arbejde, som er en systembaseret tilgang

til mainstream socialt arbejde (Dominelli, 2012: 2-3). I forlængelse af Dominellis anskuelse og bidrag til *green social work*, ønsker jeg på samme vis at udfolde forståelsen af det sociale arbejde. Til denne diskussion vil jeg benytte mig af Jep Peeters, Lena Dominellis, Cathryne Schmitz, Terri Klemm og Lisa Reyes Mason's perspektiver, da disse centrerer omkring det sociale arbejdes rolle i - og omkring klimaforandringerne.

Litteratur omkring det sociale arbejdes rolle i klimaforandringerne er nu belyst, præsenteret og udfoldet fra forskellige vinklinger. Det vidner derfor om en opmærksomhed rettet mod klimaforandringerne, hvor det sociale arbejde har en rolle og betydning. I projektet længer jeg mig derfor op af denne litteratur, for at søge en forståelse af, hvordan kan socialt arbejde bidrage med viden, engagement og hjælp til, at folk søger hinandens forskelligheder i diskussionerne omkring klimaforandringerne, således den sociale sammenhængskraft styrkes.

4.5 Et nærmere blik på det sociale arbejde

På baggrund af dette litteraturreview, ønsker jeg at tilgå det sociale arbejde et spadestik dybere. Som IFSW' Climate Justice program skriver, så påvirker klimakrisen os alle. I særlig grad påvirkes dem der er marginaliserede eller undertrykte, hvorfor det skaber uretfærdighed for mennesker og vores planet (IFSW 1b, 2021). Et vigtigt fokus på klimaforandringerne, som Peeters og Dominelli ligeledes skriver sig ind i. Med afsæt i denne forståelse, ønsker jeg dog at vende blikket mod andre sociale problemer og konsekvenser, der kan opstå i kølvandet af klimaforandringerne. Nærmere forstået, som den polarisering der kan opstå i debatten omkring klimaforandringer, hvilket kan skade den sociale sammenhængskraft. Dette kan skabe sociale problemer, der i højere grad er aktuelle og udpræget i samfund, hvor informationsteknologiens og de sociale mediers udbredelse er størst. Derfor vil jeg mene, at det sociale arbejde skal være med til at sikre en inklusionsorienteret tilgang og opbygge solidariteten i vores relationer og interaktioner, således polariseringerne ikke forstærkes på sigt, da forskellige synspunkter og holdninger anerkendes og tilgodeses. Således vil ikke blot klimaforandringernes 'fysiske' skader påvirke, og have katastrofale konsekvenser. Klimaforandringerne vil også påvirke samfundene på andre områder, hvor det kan berøre en fælles solidaritet, grundlag for

relationer og sammenhængskraft, hvorfor jeg mener, at det er et afgørende felt og emne for socialt arbejde.

4.6 Motivation

Som studerende lærer man hurtigt, at det inden for forskningens verden er væsentligt, at man er tro mod sin egen villighed til at bevæge sig fra én ekstrem til en anden, når processen kræver det. Man erfarer også, at de solide og reelle resultater opstår, når man har en større smidighed i forhold til at ændre syn på tingene, for at bevare en åbenhed over for mulige ændringer i undersøgelsesprocessen. Hvor det er afgørende at fastholde den 'vej' og tankegang, er det lige så afgørende at man hele tiden søger efter nye erkendelser. At man til tider betvivler egne forforståelser og forudtagethed, og ligeledes er nysgerrig efter det, man ikke ved. Denne nysgerrighed efter, at søge - og rette blikket mod det, man ikke ved eller ikke forstår, er den grundlæggende motivation for nærværende speciale og problemstilling. Jeg har igennem en længere periode undren mig over, og været nysgerrig på de dynamikker, følelser og reaktioner som skabes, affødes og udveksles i dels den offentlige klimadebat, og dels i de daglige interaktioner og relationer mellem mennesker. Jeg fornemmer en meget meningspræget debat, hvor der, efter min mening, ofte opstår polariseringer alt efter overbevisninger, holdninger og tilgang til klimaforandringerne.

4.6.1 Nuancer skaber udvikling

Diskussioner og debatter vil imidlertid altid være meningsprægede. Særligt med afsæt i emotionssociologien der fremhæver, at det er følelser der præger frem for det rationelle (jf. afsnit 2.3). Dette er positivt, da flerartede og nuancerede meninger og holdninger er med til at udvikle og forandre forskellige processer i samfundet. Jeg ser det som et element af udvikling der skaber fremgang, fremadskuende og udviklende proces, hvor polarisering kan også skabe engagement, hvorfor det ikke udelukkende er negativt.

Kapitel 5: Metode

Projektet placerer sig inden for det kvantitative forskningsområde, da der gøres brug af den kvantitative spørgeskemaundersøgelse. Projektet henter inspiration fra både induktive samt deduktive elementer i processen, hvorfor følgende afsnit vil indeholde overvejelser

og valg, som ligger til grund for projektets fremgangsmåde. Indledningsvist vil jeg tage udgangspunkt i nogle grundlæggende valg, hvilket omhandler forskningsdesign og videnskabsteori. Efterfølgende rettes opmærksomheden på de mere praktiske valg, omhandlende overvejelser omkring spørgeskemaundersøgelsen, adgang til feltet, kontakt, rekruttering samt udarbejdelse herom.

5.1 Forskningsdesign

Et væsentligt element i enhver undersøgelse er forskningsdesign, da dette indebærer en række valg, der har betydning for, hvordan resultaterne anvendes. Forskningsdesign handler om, hvordan undersøgelsen konstrueres på velfungerende vis, således delene i undersøgelsen spiller sammen og fungerer i forhold til den overordnede erkendelsesinteresse (Frederiksen, 2018: 83).

5.1.1 Kvantitativ survey

Som ved enhver anden videnskabelig undersøgelse, søger jeg med dette speciale en overordnet struktur til besvarelsen af problemformuleringen. For at sikre denne strukturelle arbejdsmetode i processen, anvendes den kvantitative survey som gældende forskningsdesign. Begrebet *survey* dækker over oversigt, opmåling eller kortlægning, hvorfor survey-undersøgelser ofte er omfattende projekter, der skal dække relativt stor udvalgt af befolkningen (Harboe, 2015: 67). Dog kan mindre også gøre det, hvilket er tilfældet for projektet. Gennem en spørgeskemaundersøgelse søger jeg indsigt i, hvad udvælgelsen af viden om klimaforandringer betyder for den sociale sammenhængskraft, og hvordan socialt arbejde kan bidrage til at skabe inklusion og solidaritet.

5.2 Videnskabsteori og metode

Følgende afsnit indeholder en sammenfattende beskrivelse af projektets videnskabsteoretiske og metodiske tilgange. Dette med henblik på at tydeliggøre og begrunde de metodiske beslutninger, der undervejs er blevet truffet, for at klarlægge processuelle betingelser for processen og skabe gennemsigtighed for læseren.

5.2.1 Socialkonstruktivisme

Projektet arbejder ud fra en socialkonstruktivistisk tilgang. Ud fra et epistemologisk synspunkt, handler det i socialkonstruktivismen om, at jeg som forsker ikke kan opnå objektiv viden om det, jeg undersøger (Pedersen, 2012: 190). Således er den objektive virkelighed aldrig direkte tilgængelig, da denne er altid er fortolket, hvorfor viden forstås som en social konstruktion (Monrad, 2018). Den virkelighedsopfattelse jeg tilegner mig gennem projektet, vil således være afhængig af den kontekst, hvori interaktion foregår (ibid.).

Inden for socialkonstruktivismen anskues sociale fænomener ud fra et bestemt perspektiv, der påvirkes af samfundets herskende diskurser. En anskuelse der ligeledes gør sig gældende for mig som forsker, da socialkonstruktivismen hævder, at man aldrig vil kunne undersøge et givent fænomen eller felt fra et neutralt synspunkt (Pedersen, 2021: 190). Interessant, hvis man i denne forbindelse drager paralleller til bias i udvælgelse af viden. Her peger forskningen på, at vi mennesker er tilbøjelig til at træffe beslutninger ud fra forestillinger, som vi i forvejen er fortrolige og bekendte med (jf. afsnit 2.2). Her vil jeg mene, at dette netop understreger socialkonstruktivismen pointe i, at intet fænomen kan undersøges ud fra et neutralt synspunkt. Jeg er derfor særligt opmærksom på egen rolle og den 'selvfølgelige viden', som kan påvirke min egen erkendelse af viden. Socialkonstruktivismen hævder altså vigtigheden i, at man som forsker reflekterer og bekendtgør egen forforståelse ved indtrædelse i forskningsfeltet, da det kan have betydning for, hvordan man antager og anskuer 'sandheder' (Pedersen, 2012: 188).

Dette leder mig videre til det ontologiske spørgsmål, hvor socialkonstruktivismen antager, at der ikke findes én sandhed, da sandheden betragtes som perspektivistisk. Det betyder, at hvad der betragtes som 'sandt' afhænger af perspektivet, som man anskuer problemet ud fra. Det her vigtigt at understrege, at jeg med dette projekt ikke ønsker at *opdage* eller *afdekke* sandheden hos respondenterne gennem min undersøgelse. Snarere ønsker jeg at anskue, hvordan virkelighedsopfattelser konstrueres blandt respondenterne (ibid.: 188), da jeg anser denne anskuelse som mest nyttig, i forhold til at imødekomme det sociale problem. Yderligere er projektets opmærksomhed ikke rettet mod klimaforandringernes konsekvenser i sin isolerede forstand, men nærmere de reaktioner på klimaforandringer, holdninger og følelser der opstår, for individet. Med et socialkonstruktivistisk ståsted er

det vigtigt, at jeg, som forsker, er bevidst om, at den erkendelse jeg opnår fra respondenterne om det samme fænomen, afhænger af perspektivet. Det kan betyde, at jeg kan få data, hvor der er modstridende eller forskellig *sand* viden, om det samme fænomen: *klimaforandringer og viden herom*, da dette fænomen ofte bliver belyst og italesat fra mange forskellige vinklinger og perspektive. Jeg vil muligvis erfare, at respondenterne har samme opfattelse af alvoren omkring klimaforandringerne, men forskellige holdninger til, hvordan forandringerne skal imødekommes. Dette kan være et udtryk for udvælgelsen af viden, samt mentale barrierer for klimahandling (ibid.).

At vi som samfund og verden står over for klimaforandringerne, må opfattes som et objektivt forhold, der eksisterer uafhængigt af vores tanker herom. Måden hvorpå forskellige aktører forstår og italesætter klimaforandringerne, opfattes derimod blot som én måde at konstruere eller forstå situationen på. Med andre ord, er det blot én sandhed. Derfor ligger specialets interesse ikke i, at opnå en objektiv sandhed, men derimod i at forstå virkeligheden ud fra respondenterne italesættelser og forståelse heraf, samt hvilken betydning dette har for det sociale arbejde. Til trods for, at socialkonstruktivismen opfatter 'sandheder' og 'viden' som konstruerede, er disse dog ikke uden betydning. Mennesker handler på baggrund af deres viden og fortolkninger om den 'virkelighed', der er blevet skabt. Derfor reproducerer de denne virkelighed, hvormed de opfattelser, der er blevet skabt mellem mennesker, gradvis bliver til sandheder (Pedersen, 2012: 190).

5.2.2 Berger og Luckmann

Inden for den socialkonstruktivistiske retning finder jeg træk fra Berger & Luckmann, repræsentanter for videnskabssociologien (Pedersen, 2012: 193). Ifølge Berger og Luckmann kalder vi det, der er eller findes, for kendsgerninger eller virkelighed og det virkelige defineres som et fænomen, som eksisterer uafhængigt af vores vilje. Viden er således en overbevisning om, at bestemte fænomener eksisterer (Hutchinson & Olte dal, 2019: 96). I denne forbindelse har Berger og Luckmann opstillet tre processer; *eksternaliseringsprocessen*, *objektiveringsprocessen* og *internaliseringsprocessen* der gør viden til noget, vi er enige om er virkelighed. Her vil jeg have fokus på eksternaliseringsprocessen, hvor vi er i stand til at reagere på det, der sker. At reflektere over egen situation og vurdere, hvordan det, vi siger og gør, bliver modtaget i verden. Her er en forudsætning for, at vi kan påvirke denne verden, at vi bliver forstået. Med andre

ord, hvis vi tror, at nogen forstår os, er vi også villige til at vise, hvad vi tænker og mener. Således bliver vi mennesker en aktiv del af et kommunikationsfællesskab (Ibid.).

I relation til problemstillingen er jeg nysgerrig efter Berger og Luckmanns fokus på, hvordan viden etableres socialt som 'virkelighed', og således bliver til en selvindlysende virkelighed, da denne viden bliver vedligeholdt, udviklet og overført i sociale situationer (Pedersen, 2012: 193). Foruden Berger og Luckmann, finder det også væsentligt at inddrage sociologen, Karl Mannheim, hvis erkendelsesteoretiske position omfatter et relationelt aspekt, hvorfor der kan derfor produceres forskellige og endda modstridende sandheder om det selv samme fænomen (ibid.: 193). Et fænomen der i projektet vil være holdninger til klimaforandringerne. Det bliver således min opgave, at indsamle og analysere dette fænomen ud fra flere perspektiver, der således kan byde ind med hver deres 'sandhed' omkring disse holdninger. Dette for at være åben for flere nuancer og holdninger til klimaforandringerne, og for at opnå indsigt i, hvorvidt der hersker en polarisering, der kan svække den sociale sammenhængskraft.

5.3 Forskerrolle

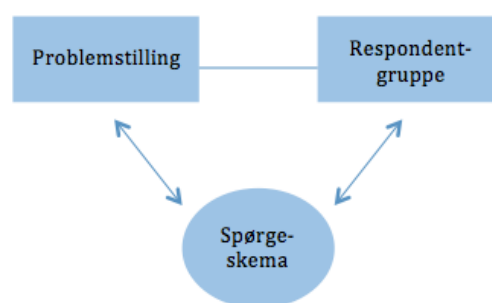
Opfattelsen i socialkonstruktivismen hviler på, at sandheden eller viden er perspektivistisk, hvilket ligeledes gør sig gældende i projektet. Jeg undersøger derfor ikke genstandsfeltet ud fra et udelukkende neutralt synspunkt, trods bestræbelser herpå, da socialkonstruktivismen ikke anser forskeren for neutral, men som medskabende, hvor afdækningen af virkeligheden altid er fortolket (Henricson, 2018: 399). Måden jeg fortolker, forstår og tillægger mening i specialet, vil naturligvis være præget af den sociale og kulturelle kontekst jeg selv befinder mig i. Derfor har jeg forinden, og undervejs i specialeprocessen, forsøgt at være opmærksom og bevidst omkring egen *unconscious bias*. Fordelen ved at undersøge et felt som 'bias i udvælgelse af viden om klimaforandringer' er, at jeg som forsker, bliver konfronteret med forestillinger, beslutninger og vaner, som jeg selv har været ubevidst om, at jeg har. Dette har været en positiv og lærerig erfaring for mit vedkommende, hvilket udelukkende har præciseret og skærpet mit fokus i udarbejdelsen af spørgeskemaundersøgelsen samt i mit videre analyse- og diskussionsarbejde.

5.4 Kvantitativ forskning

Ved valg af dataindsamling, var tankerne mange angående en kvantitativ- eller kvalitativ metodetilgang, grundet fordele og ulemper ved begge metoder. Forskellen mellem metoderne defineres primært ved karakteren af de data, som metoden producerer (Harboe, 2015: 47). Når metoden afkaster kvantitative data, omhandler dette tal, svar eller facts, som kan tælles og statistisk beregnes, hvilket oftest kaldes de *hårde* data (ibid.). En metode jeg ser flere muligheder i, grundet større indblik i respondenters tilbagemelding. Hertil kan uddybende spørgsmål inddrages, således der er mulighed for flere nuancerede svarmuligheder. Jeg er dog klar over, at disse nuancer er langt fra tilsvarende det indblik og dybde, jeg ville kunne opnå gennem de *bløde* data, altså den kvalitative metode. Med fx anvendelsen af semi-strukturerede interviews vil jeg opnå en mere dybdegående struktur, hvor jeg i højere grad kan skabe en åbenhed og lydhør over for respondenternes viden (Ingemann et al. 2018: 174).

5.4.1 Spørgeskema

Med konstruering af spørgeskemaet, har fokus været de to aspekter: problemstillingen og respondentgruppen. Formålet med selve spørgeskemaet hviler på projektets problemformulering, men skal ligeledes være forståelig for respondenterne (Harboe, 2015: 87). Derfor var formålet fra start, at skabe balance mellem disse to aspekter, således de begge indgår i den endelige udformning af spørgeskemaundersøgelsen.

Figur 1: Harboe, 2015

I spørgeskemaet er der dannet et sammenligneligt sæt af information for mange enheder, hvilket i dette tilfælde er personer. Jeg har taget udgangspunkt i det samme skema (standardiseret), og spørgsmålene er ligeledes blevet stillet i samme rækkefølge

(struktureret) til alle respondenter (Riis, 2005: 121). Det er imidlertid med enkelt ændringer, da spørgsmålene vedrørende '*Bright Green Island*' ikke var relevante for respondenterne i klimanetværket, hvorfor disse er udeladt herfra.

5.4.2 Typer af spørgsmål

I spørgeskemaundersøgelsen skelnes der mellem de *faktuelle* og *attitudemæssige* spørgsmål. Her retter de faktuelle spørgsmål sig mod ydre forhold, hvor svarene kan bedømmes sand eller falske, fordi de kan holdes op mod ydre kendsgerninger (Riis, 2005: 125). Yderligere dækker de faktuelle spørgsmål over baggrund, som: alder, køn, demografisk placering osv., hvilket også indgår som kontrolvariable i undersøgelsen. De faktuelle spørgsmål dækker over handlinger, hvad man *gør* eller *ikke* gør, dette bl.a. med henblik på at få indsigt i respondentens motivation for klimahandling.

Omvendt er det gældende for de attitudemæssige spørgsmål, der gælder respondentens egen holdning om emnet, altså et indre perspektiv. Her vurderes og bedømmes svarene som mere eller mindre dækkende (Riis, 2005: 125). Det gælder således respondentens normer, hvad man *synes* der bør gøres, fx ift. klimaforandringerne. Ligeledes gælder det holdninger, såsom følelsesmæssige reaktioner et emne, fx hvordan man *føler*, når folk direkte modsiger egen holdning (Ibid.). De attitudemæssige spørgsmål dækker også over respondentens gældende værdier, hvor der i undersøgelsen bl.a. bliver spurgt om egne værdier i form af ønsker eller prioriteringer. Yderligere gælder det viden, altså kendskab til klimaforandringerne, samt respondentens formodede handlinger, hvad de selv mener de gør. Et eksempel på et stillet attitudemæssigt spørgsmål er følgende:

I hvilken grad oplever du, at dine handlinger kan være i konflikt med dine holdninger til klimaforandringer?

- ☐ I høj grad
- ☐ I nogen grad
- ☐ I mindre grad
- ☐ Slet ikke
- ☐ Ved ikke

Med spørgeskemaundersøgelsen forsøger jeg at indfange respondenternes holdninger. Her er det imidlertid vigtigt at understrege, at holdninger kan udtrykkes skriftligt, mundtligt, via adfærd, vises via følelser mv, men de er vanskelige at måle. Ved at måle respondenternes viden, følelser og adfærd, kan jeg tilnærme mig et indblik i deres holdninger (Kristiansen, 2006 :7). Jeg har derfor valgt at spørge ind til respondenternes adfærd, da jeg derigennem kan forsøge at tolke og forklare respondentens holdning til et bestemt emne. Yderligere har jeg prioriteret spørgsmål, der henvender sig til respondenternes følelser, da følelser for noget eller nogen, betyder, at vi som mennesker kan udvikle holdninger hertil. Derfor er målinger på respondenternes følelser en indirekte måling for deres holdninger (ibid.).

5.4.3 Svarkategorier

Det har været en væsentligt prioritering, at svarkategorierne i spørgeskemaet fremstår logiske som følge af spørgsmålet, hvorfor de både skal være udtømmende, relevante og overskuelige ift. spørgsmålet (Harboe, 2015: 94). Jeg har bevidst undladt at anvende de dikotome svarkategorier, hvor svarmulighederne består af to valgmuligheder, fx “ja” eller “nej” - dog med undtagelse af spørgsmålet om respondentens køn, der oftest lægger op til *enten-eller* svar. Jeg mener, at de dikotome svarkategorier forsøger at presse virkeligheden ind i to kategorikasser, hvor jeg i højere grad søger de mere nuancerede svar (ibid.: 95). I stedet har jeg anvendt åbne svarlister, skalasvar og åbne spørgsmål. Med svarlister præsenteres en række svarmuligheder, oplistet på listeform (se bilag A). “Andet”-kategorien favner de eventuelle mangler i listen, hvor respondenter efterfølgende selv får mulighed for at skrive den manglende svarkategori. Ved skalasvar skal respondenter selv sætte et kryds inden for en skala, der går fra eksempelvis “i høj grad” til “slet ikke” (se bilag B). Jeg har valgt at inddrage midterkategorierne, for at respondenter mulighed for at udtrykke sin indifferens eller neutrale holdning. Jeg er dog også klar over, at der er en generel tendens til, at respondenter vælger midterkategorierne næsten uanset spørgsmål - den såkaldte *central response tendency* (Harboe, 2005: 98).

Derfor vil skalasvar ofte være fordelt omkring midterkategorien, hvilket man kan undlade ved at ‘tvinge’ respondenter til at tage stilling (ibid.). Ved de åbne spørgsmål søger jeg de mere detaljerede besvarelser fra respondenter, hvilket oftest står som uddybelse til en besvarelse, med ‘uddyb gerne dit svar - hvorfor’, ‘hvordan’ eller ‘i hvilken grad’(ibid.).

5.4.4 Faldgrupper i spørgeteknikken

Det er vigtigt at være opmærksom på, at de fleste respondenter ønsker at fremtræde så fornuftige og sympatiske i deres besvarelser, hvilket kan medføre konforme og positive svar (Riis, 2005: 130). I spørgeskemaet, kan denne tendens fx vise sig ved de spørgsmål, der drejer sig om respondenternes klimavaner, livsstil og handling. Dog kan denne tendens modvirkes, ved at stille både positive og negative varianter af spørgsmålet. Yderligere baserer holdninger sig på respondenternes egne bekendtgørelser, hvorfor der skal tages forbehold for bekendtgørelsernes påvirkning og afhængighed af respondentens referencepunkt (ibid.) Hertil er det også interessant, at observere denne tendens, da enkelte spørgsmål er målrettet elementer i den kognitive dissonans, hvor den udtrykte handling muligvis ikke stemmer overens med den udtrykte holdning.

5.4.5 De kvantitative spørgeteknikker

Jeg finder det væsentligt at fremhæve de anvendte spørgeteknikker i spørgeskemaundersøgelsen, da disse ofte kan være forskelligt tilrettelagt. Fælles for alle spørgeteknikker er, at der bliver stillet spørgsmålstegn til respondenter, som antages at have relevante informationer. Her er det dog vigtigt at skelne mellem videnskabelige spørgeteknikker, da disse kræver omhyggelig forberedelse, hvor der i nærværende projekt har været fokus på de *standardiserede* spørgsmål (Harboe, 2015: 74). Her er spørgsmålene på forhånd blevet formuleret og tilsvarende stillet en foreskrevet rækkefølge, således spørgeskemaet skaber en meningsfuld proces for respondenteren. Formålet med at konstruere et spørgeskema med standardiserede og strukturerede spørgsmål er, at jeg ønsker, at de indsamlede data er sammenlignelige og generaliserbare. Yderligere er det med henblik på, at opnå besvarelser, der kan tælles og sammenlignes. Derfor anvendes de *lukkede* spørgsmål også, med på forhånd fastlagte svarkategorier (se bilag C).

Lukkede spørgsmål, som det ses i bilag C, kan dog virke begrænsende på den informationsmængde, der bliver indsamlet. En reduktion af data der ofte kan være en fordel, da det bliver nemmere at skabe et overblik i den analytiske del. Dog risikerer man også, at de lukkede spørgsmål kan fordreje meningen i svaret, da vigtig information ikke indfanges (Harboe, 2015: 76). Jeg anvender derfor også de *åbne* spørgsmål, for at

modvirke de lukkede spørgsmåls reduktion af relevant data, dvs. spørgsmål uden faste svarkategorier. Dette med henblik på at overlade besvarelsene til respondenterne, så de kan formulere svarene personligt.

5.4.6 Kvalitativ forskning

Med afsæt i den socialkonstruktivistiske tilgang, ønsker jeg at indfange respondenternes opfattelser af virkeligheden som socialt konstrueret. Derfor var intentionen fra start, at jeg vil kombinere de to metoder – kvalitativ og kvantitativ. Dette med henblik på at udføre opfølgende interviews, på baggrund af den indsamlede data via spørgeskemaundersøgelsen. Enkelte respondenter var villige til at deltage i et interview, men grundet Covid-19 situationen var der en stor forpasselighed i forhold til et fysisk møde. Mit forslag om telefoninterview og/eller skype-møde var dog ikke i deres interesse, hvorfor jeg til sidst, grundet tidspres, måtte erkende, at den kvalitative opfølgning ikke var realistisk. En ærgerlig erkendelse, da interviewene ville have tildelt projektet flere nuancer, perspektiver og uddybende besvarelses. Vigtige tilføjelser, da projektet bl.a. undersøger holdninger og mentale barrierer og særlig kognitiv dissonans, hvilke kan være vanskelige at få det reelle billede af, via en spørgeskemaundersøgelse.

5.5 Den adaptive struktur

Projektet henter inspiration fra både induktive samt deduktive elementer i processen, hvorfor jeg finder det nærliggende, at arbejde ud fra en adaptiv tilgang, således der skabes en blødere vekselvirkning mellem projektets indsamlede data og teori. De deduktive elementer, som jeg undervejs i processen har identificeret, er bl.a. eksisterende forskning og teori, der danner retningslinjer og skaber struktur i projektet. Dette gør udformning af problemfeltet, udarbejdelse af spørgeskemaundersøgelse samt identifikation af mønstre til analysen mere målrettet efter, hvilket principper som, bl.a. eksisterende forskning bygger på (Jacobsen, 2007: 252).

Med afsæt i de induktive elementer, tilbyder den adaptive tilgang omvendt, at jeg ikke indsnævrer undersøgelsen, således vigtige elementer overses. Det er et klart ønske at problematisere de polariserede reaktioner om klimaforandringer, hvortil jeg også ønsker at udfolde forståelsen af det sociale arbejdes engagement inden for dette felt. Med et

ønske om at bidrage med nye perspektiver og skabe diskussion, anser jeg den induktive del af processen som betydningsfuld for, at specialet ikke forbliver teoritestende (ibid.). Jeg søger at imødekomme dette ved at lade respondenternes besvarelser stå åbne, således de i analysen og diskussion bidrager med nye perspektiver, hvor eksisterende forskning eller teori ikke er dækkende. Med argumentation i forestående vurderer jeg derfor, at en vekselvirkning mellem deduktive og induktive elementer skaber en fleksibel og kreativ undersøgelsesproces, hvor flere vinklinger inddrages til besvarelsen af problemformuleringen. (ibid.: 266).

5.6 Afgrænsning

Med projektets afgrænsning har jeg personligt været optaget omkring diskursen på området. Mange virksomheder og interessenter forsøger at afspore diskussionen omkring klimaforandringer, med formålet om at *greenwashe*¹⁴ deres produkter, grundet økonomiske interesser (videnskab.dk, 2021). Det kan være svært at gennemskue, hvornår en påstand om fx at være “miljø- eller klimavenlig” er sand eller ren greenwashing. Her kan man argumentere for, at denne afsporing har til formål at vildlede forbrugeren med anden viden, således der kan opstå forvirring omkring den viden der ligger tilgængeligt. Dette kan have betydning for, hvordan man opfatter, og forholder sig til klimaforandringerne. Særligt grundet nutidens *medielandskab*, hvor *hvem* som helst, kan komme til orde omkring, *hvad* som helst, og præsentere dette som reel viden. Et skel mellem fakta og fiktion som efterhånden er flydende, hvormed det bliver en udfordring at sige, at vi *bare* skal handle baseret på sund viden, når denne viden kan være fejlagtig og upræcis. Et interessant område, der kunne tildele hele vidensaspektet stor værdi, da disse interesser kan vanskeliggøre orienteringen af ‘reel’ viden omkring de globale klimaforandringer. Dog har jeg valgt at afgrænse mig fra netop dette område, det feltet vil blive for omfangsrigt og derfor fjerne fokus fra projektets problemformulering.

5.7 Bornholm - hvad giver det projektet?

I projektets undersøgelsesfase faldt jeg over Bornholms vision om *Bright Green Island*. Et mål om at være et bæredygtigt og klimavenligt øsamfund, hvor der arbejdes ud fra de såkaldte 8 *Bornholmermål* (brightgreenisland.dk, 2018). Visionen lød interessant, og jeg

¹⁴At uddele misinformation, for at fremstå som en grøn organisation, og præsentere et grønnere image

var særligt nysgerrig på den sociale sammenhængskraft på Bornholm – fremmede eller mindskede visionen en kollektiv bevidsthed og solidaritet? På baggrund af denne nysgerrighed indgik jeg et samarbejde med Bornholms Regionskommune, der efterspurgte fokus på to af de otte bornholmermål: *grøn mobilitet* og *udskiftning af oliefyr til grønnere løsninger*. I dette henseende kan man undre sig over, hvilken kobling disse to fokusområder har til socialt arbejde, da jeg i højere grad bevæger mig indenfor den ‘tekniske’ verden. Dog var præmissen for samarbejdet, at jeg inddragede af de to fokusområder, hvilket jeg naturligvis godtog, for at opnå adgang til borgerne på Bornholm.

Jeg ønsker derfor derfor indblik i fokusområderne, kombineret med bornholmernes holdning, tilgang og motivation for klimahandling. Dette for at tilnærme mig en indsigt i, hvad udvælgelse viden på klimaområdet betyder for sammenhængskraften. Jeg anser Bornholm som et stykke ”mini-Danmark”, hvor det er aktuelt at igangsætte en spørgeskemaundersøgelse, da øen har ambitiøse klimamål og igangsat grønne omstillinger, som beboerne ikke blot inddrages i, men også skal tage stilling til.

5.8 Udvalgelse af respondenter

5.8.1 Bornholm

Grundet den grønne omstilling og de hertilhørende ambitiøse klimamål på Bornholm, så findes det væsentligt at udspørge bornholmere generelt, således jeg ikke udvælger en specifik aldersgruppe eller lignende. Med dette valg er jeg klar over, at der ikke udspiller sig nogen specifik afgrænsning på udvælgelse af respondenter, dette er dog et bevidst valg. For at sikre et overblik og indblik i, hvilke respondenter der har svaret på undersøgelsen er der i spørgeskemaet medtaget kontrolvariabler, som: *alder*, *demografisk placering* og *køn*. Gennem Bornholms Regionskommune blev der frigivet adgang til kontaktoplysninger på alle borgerforeninger på Bornholm. Jeg kontaktede disse med ønsket om deres hjælp, til at udsende spørgeskemaet via deres systemer til registrerede medlemmer i foreningerne.

5.8.2 Klimanetværket

Store platforme til videnskilder kan tilgås via internettet, hvor der etableres forskellige debatforums til at udtrykke egen holdning til bl.a. klimaforandringer. Derfor fandt jeg det relevant at inddrage respondenter med en direkte kobling til Facebook som digital platform, hvor det efter aftale med administrator for facebookgruppen *Klimanetværket*, blev muligt at dele spørgeskemaundersøgelsen.

Klimanetværket er en politisk uafhængig facebookgruppe, hvor medlemmerne sammen ønsker at modarbejde klimaændringerne gennem oplysning og handling. Gruppen er privat, hvorfor det kun er medlemmer der kan se opslag mv. Dog er gruppen synlig, således alle kan finde frem til den, men må anmode om medlemskab, for at deltage, observere og kommentere på indhold. På gruppens præsentation står det tydelig skrevet, at man kan blive klogere på klimarelaterede emner, ved at debattere dem i gruppen. Formålet med gruppen er med deres egne ord:

“(...)...Vi meget vægt på, at tonen er venlig og at vi behandler hinanden med respekt. Hvis dårlig opførsel overses af administratorerne, er vi taknemmelige for at bliver gjort opmærksom på det.”
(Klimanetværket).

Der fremstår tydelige retningslinjer for, hvordan medlemmerne af Klimanetværket bør opføre sig, når de deltager i debatter, opretter opslag og henviser til pålidelige kilder. Det er dog også væsentligt at have for øje, at medlemmerne repræsenterer et lille udpluk af den del af befolkningen, der ønsker en klimavenlig omstilling, og derfor udviser en utilfredshed ved manglende klimahandling. Ud fra gruppens retningslinjer, formål samt de observationer jeg har foretaget mig inde på gruppen de seneste par måneder, har jeg derfor en formodning om, at der ikke opstår de store uenigheder omkring klimaforandringer. Derimod omhandler samtalerne og diskussionerne i højere grad forskellige nuancer, perspektiver og nysgerrighed til fx opslag og spørgsmål, der bliver delt i gruppen. Jeg finder klimanetværket relevant, da gruppen har fokus på de videnskabelige belæg og dokumentation for eventuelle opslag, argumenter og holdninger, hvilket er interessant at have for øje i besvarelserne i spørgeskemaundersøgelse, og til den videre analyse og diskussion.

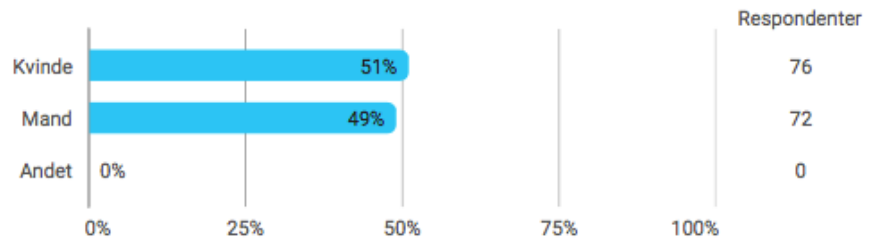
5.8.3 Adgang til andre respondenter

Med afsæt i Karl Mannheim (jf. afsnit 5.2.2), er jeg bevidst om, at der kan produceres forskellige sandheder, om det selv samme fænomen. Jeg forsøgte derfor at etablere kontakt med grupper, der synligt udtrykte en modstridende holdning til klimaforandringer. Et eksempel på denne gruppe, var facebookgruppen, *Klimahysteriet*, hvor jeg efter accept af medlemskab kunne følge med i opslag, kommentarer og delinger, der i alt sin tydelighed erklærede sig uenige i, at man bør rette fokus mod klimahandling, da dette blot er *hysteri*. Efter flere forsøg på at kontakte administratorer og gruppemedlemmer via messenger, mail og telefon måtte jeg dog erkende en manglende interesse i deltagelse, fra deres vedkommende. En ærgerlig erkendelse, da jeg havde en forhåbning om, at deres perspektiv og forståelse af fænomenet vil tilvejebringe og bidrage med andre vinklinger til projektet

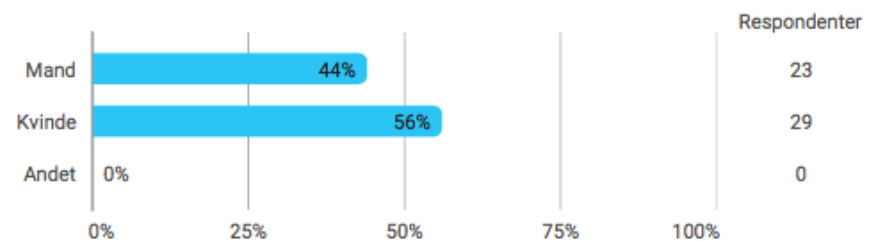
5.8.4 Sampling

Med de udvalgte grupper jeg har bevidst foretaget en tilfældig udvælgelse, dog inden for rammerne af en selvselektion, da jeg har udvalgt segmenter af grupper. Min udvælgelse bygger på frivillig tilbagemleding, da jeg opfordrer beboerne på Bornholm samt medlemmerne i klimanetværket til at besvare det tilsendte spørgeskema, hvorfor besvarelsenerne er tilfældige. Jeg har derfor således ikke udvalgt respondenterne, idet jeg ønsker at udlede noget genrelt (intern generaliserbarhed), inden for de udvalgte segmenter og grupperinger (Harboe, 2015: 151). En ulempe i denne form for udvælgelse er muligheden for systematisk skævhed i undersøgelsen, da det muligvis kun er de aktive eller særligt kritiske respondenter, der reagerer på opfordringen (ibid.)

Med spørgeskemaundersøgelsen havde en forhåbning om et større antal tilbagemeldinger, da på baggrund af et større udvalg ville kunne udlede mere om generaliserbarheden og minimere risikoen for et skævt billede af populationen (ibid.: 153). Som det angives i nedenstående, har 148 bornrnhomere og 52 medlemmer fra klimanetværket besvaret det tilsendte spørgeskema. Dette giver en samlet besvarelse fra 200 repsondenterne fordelt mellem Bornholm og klimanetværket.

Køn:

Figur 2: Bornholm

Køn

Figur 3: Klimanetværket

Hensigten med dette speciale er imidlertid ikke, at opnå en præcis og konkluderende viden fra respondenterne, snarere søger jeg indikationer og tendenser på respondenterenes holdning til klimaforandringerne. Derfor argumenterer jeg for, at tilbagemeldingen er tilstrækkelig for graden af den præcision jeg ønsker i undersøgelsens resultater (ibid.).

Kapitel 6: Den teoretiske ramme

For at besvare specialets problemformulering, er henholdsvis Anthony Giddens, Adam Grant, Émile Durkheim og Jodi Dean valgt, til at belyse denne. Teorierne præsenteres i følgende, hvor de fra forskellige perspektiver og vinklinger berører reaktionerne projektets problemstilling. Alle afsnit afrundes med en beskrivelse af relevans for projektet, og afsluttende præsenteres en samlet kritisk diskussion af teorierne.

6.1 Giddens paradoks

I *The Politics Of Climate Change* (2009), har sociologen, Anthony Giddens, fremsat 'Giddens paradoks', hvilket han beskriver som følgende:

“Folk handler først, når de bliver heftige og synlige, da man så er tvunget til handling. Her er det dog per definition for sent.” (Giddens, 2009: 2).

Giddens påtaler ovenstående paradoks som historisk enestående, da der aldrig før har været en usynlig politisk udfordring. Hertil inddrager Giddens begrebet *future discounting* der refererer til menneskets tendens til at skubbe problemer frem i tiden. Et begreb han sammensætter med *loss aversion*, hvilket dækker over, at mennesket hellere vil bevare status quo, for herved at undgå risikoen for at 'miste', frem for at satse på fremtidig 'gevinst' (ibid.: 59). Giddens udtrykker i relation til 'Giddens paradoks', nødvendigheden i, at vi vender tilbage til en form for utopisk tænkning, hvor vi alle må tænke spekulativt (information.dk, 2009). Det der er brug for, er plads til begejstring, hvormed han efterlyser en positiv tænkning i debatten om klimaforandringer (ibid.).

Relevans for projektet

Giddens' paradoks berører mange af de samme elementer, som Per Esben Stokness påpeger med de mentale barrierer for klimahandling (jf. afsnit 2.4), særligt med inddragelse af begreberne *future discounting* og *loss aversion*. Årsagen til, at jeg vælger at inddrage Giddens paradoks bunder dels i hans efterlysning af den positive tænkning i klimadebatten, som jeg finder af væsentlig betydning, da det netop er debatten der kan medføre polariseringer i lyset af klimaforandringerne.

6.2 Evnen til at gentænke og aflære

For at belyse de udfordringer der kan opstå, hvis vi ikke evner at ændre eget syn og tilgang til tingene, inddrages organisationspsykologen Adam Grant¹⁵. Man kan være tilbøjelig til at tænke, at intelligens handler om evnen til at lære og tænke, her påpeger Grant dog en anden vigtig egenskab, som muligvis er vigtigere i en mere kompleks verden - netop evne til at gentænke og aflære (zetland.dk, 2021). Vi har svært ved at frigøre os bestemte antagelser, hvilket Grant begrundet med, at lettere at fastholde gamle synspunkter, end at tilegne sig nye. Dels fordi, det kan gøre verden mere uoverskuelige og truer identiteten, idet man skal genoverveje noget, som man muligvis førhen har troet på - som Grant skriver; "*Det føles, som om vi mister en del af os selv*" (ibid.).

¹⁵ Professor fra Wharton Business School, også kendt bogen: *I Think Again: The Power of Knowing What You Don't Know*

Forstærkende bias

Problemet er, at vi mennesker risikerer at ende i en 'ond cirkel' af misforstået, overdrevet selvtillid - altså en 'overconfidence bias', ifølge Grant. Med andre ord, så opbygges der et fort omkring vores overbevisninger, vogtet af totalitært ego, alt imens vi fejlagtigt har en overbevisning om, at vores gamle holdning stadig er korrekt. Grant mener, at dette er farligt, da sikkerhed og kompetence langt fra altid følges ad (ibid.).

Grant beskriver vores manglende 'gentænkning' på tre måder; som prædikant, politiker og anklager. Vi bliver til prædikanter, når vi vores overbevisninger og holdninger trues, så prædiker vi for at beskytte og fremme disse. Politiker, når vi lobbyer for at overbevise andre. Og sidst, forvandler vi os til anklagere, når vi søger efter ujævnheder og fejl i andre sargumenter, med intentionen om at vinde diskussionen (zetland.dk, 2021). Tre tænkemåder, der ifølge Grant er fordelagtige, dog ikke når vi skal aflære og gentænke. Her mener Grant, at vi skal finde en fjerde vej - vi skal tænke som forskere, da vi herigennem hele tiden søger nye erkendelser. Grant understreger, at dette ikke kræver en hvid kittel, det handler blot om at skabe et mentalt fundament for gentænkning. Når vi skal 'tænke som forskere', menes der ikke, at forskningen og videnskaben altid har ret, tværtimod. Med forbehold for, at alle forskere naturligvis tænker forskellige, så beskriver Grant beskriver dette 'forsker-mode' som tæt sammenhængende med tvivl og genovervejelse. Som den anerkendte psykolog Daniel Kahneman udtrykker: "*At tage fejl er den eneste måde, jeg kan være sikker på, at jeg har lært noget.*" (Kahneman, 2013).

Holdning vs. identitet

Det er en gennemgående pointe for Grant, at vi som mennesker evner at udvikle en svagere tilknytning til vores synspunkter eller ideer, da dette er nøglen til en bedre gentænkning. Her er det afgørende, at vi formår at adskille vores holdninger og identitet, således det bliver lettere at ændre holdning. Blot fordi vi ønsker at revidere en holdning til fx politik eller klimaforandringer, betyder dette ikke, at vi mister en del af os selv - det er et synspunkt, ikke vores identitet vi ændrer, fremhæver Grant (zetland.dk, 2021).

Relevans for projektet

Med inddragelse af Adam Grants forskning og teori, skærpes blikket omkring de udfordringer der kan opstå, hvis vi udelukkende fastholder egen holdning til

klimaforandringerne, og ikke tillader adgang til andre perspektiver. Evnen til at gentænke og aflære er en væsentlig egenskab, særlig i en verden, hvor fakta og viden omkring klimaforandringer er kompleks. Man kan argumentere for, at begrebet *overconfidence bias* og *confirmations bias* (Jf. kapitel 1) er to begreber der kan forstærke hinanden, og således opretholde hinandens mekanismer. Med confirmation bias søger vi den information, der bekræfter vores eksisterende holdninger og tanker. Dette kan ende i en overconfidence bias, såfremt de eksisterende holdninger bidrager til denne 'onde cirkel' at misforstået og overdrevet selvtillid, som Grant beskriver det.

Det vigtigt at understrege, at omdrejningspunktet for gentænkning ikke nødvendigvis hæfter sig på den videnskabelige viden, således denne viden fremstår som den korrekte. Derimod handler det om måden samt evnen til at aflære og udvise en åbenhed og nysgerrighed over for andre perspektiver, holdninger, ideer og information omkring klimaforandringer. Derfor finder jeg flere elementer i Grants forskning og teori interessante, da det også fremmer en kobling til confirmation bias samt de mentale barrierer for klimahandling.

6.3 Solidaritetens betydning

I følgende afsnit præsenteres teorier om solidaritetsbegrebet fra den franske sociolog Émile Durkheim, med henblik på at belyse begrebet ud fra en historisk dimensionen. Yderligere inddrages den amerikanske sociolog, Jodi Deans tre former for solidaritet, for at belyse en nyere og aktuel forståelse heraf. Årsagen til dette fokus på solidaritet bunder i solidaritetens grobund for den sociale sammenhængskraft (jf. afsnit 2.6), hvilket er et væsentligt element at dykke ned i, for at kunne besvare problemformuleringen. Forinden teoretiske uddybelser af solidaritetsbegrebet, finder jeg det relevant at inddrage Søren Juuls¹⁶ definition, der lyder således:

“En moralsk forpligtethed mellem mennesker, der er afhængige af hinanden, knyttede til hinanden og/eller identificerer sig med hinanden. Den udgør et bånd, der integrerer dem som medlemmer af et fællesskab.” (Juul, 2004: 16).

¹⁶ Lektor ved institut for Sociologi og Socialt Arbejde

Udover denne definition er Juul klar over solidaritetsbegrebets kompleksitet, da det praktiseres på mange forskellige måder, hvorfor begrebet er bundet til en kontekst. Endvidere har solidaritetsbegrebet mange sociale dimensioner, da det kan være solidaritet med dem man kender personligt, de fremmede, eller gennem velfærdsstaten (Juul, 2004: 18).

6.3.1 Durkheim: Den klassiske forståelse

Émile Durkheim var solidaritetens klassiske teoretiker, og i sit første hovedværk fra 1893 - *De la division du travail social*, undersøgte han, hvilke kræfter der sikrer, at samfundet ikke falder fra hinanden og fragmenteres, når dets medlemmer har divergerende interesser, som de efterfølger i deres daglige liv (Durkheim, 2000: 13). På daværende tidspunkt var det en almindelig opfattelse blandt intellektuelle, at førmoderne samfund ofte var stabile og harmoniske. Fordi disse samfund var så *naturlige*, mente mange, at at de ikke var så udsatte for konflikt og forvirring som moderne *komplekse* samfund. Denne opfattelse delte Durkheim langt hen af vejen, dog afviste han, at harmonisk integration kun er mulig i de enkle, førmoderne samfund. Han mål var at afdække det, han opfattede som en særegen *moderne* form for solidaritet (Kaspersen & Andersen, 2015: 94).

Mekanisk solidaritet

I sådanne primitive fællesskaber virkede homogeniteten og nærheden mellem individerne som social 'bindeled'. Når mennesker ligner hinanden, tiltrækkes de af hinanden, og den sammenbinding mellem individerne, som opstår på dette grundlag, kalder Durkheim for *mekanisk solidaritet*. Han fremhæver den som det dominerende grundlag for sammenhængskraft i enkle samfund med lille grad af differentiering. Med andre ord, jo mere primitive samfundene er, jo mere lighed fremstår der, og jo mere fremtrædende er den mekaniske solidaritet (ibid.).

Organisk solidaritet

I moderne samfund er individerne ikke længere så fast bundet til en gruppe med stor lighed og homogenitet indadtil, ifølge Durkheim. Der opstår således mange forskelle mellem individer, grupper og aktiviteter, hvorfor der på Durkheims tid var mange teoretikere der gik ud fra, at konfliktniveauet i moderne samfund nødvendigvis måtte

være højt. Sammenholdet samt solidariteten ville svækkes grundet mange interessemodsætninger (ibid.: 95). Her mente Durkheim, at der ville opstå en moderne form for solidaritet: *organisk solidaritet*, hvor samfundet er 'funktionel differentieret' - dvs. en høj grad af differentiering og specialisering i aktiviteter mellem individerne. Således er individerne gensidigt afhængige, og der skabes en kompleks afhængighed, da individerne og aktiviteterne komplementerer hinanden og indgår i en sammenhængende enhed (Ibid.). Durkheim var naturligvis bundet af den tid og det samfund, han levede i, hvor stærke konflikter og modsætningsforhold var almindelige. Dette betød, at Durkheim havde en tese om, at de nyopkomne uligheder ville svække sammenhængskraften og solidaritet i fællesskaberne (Durkheim, 2000: 359). Samfundsudviklingen beskrives således fra, at være holdt sammen af lighed og ensartethed til at hænge sammen på grund af forskellighed mellem samfundet individer og elementer. Dermed bruges solidaritet som et begreb til at karakteriserer de bånd, processer og værdier, der får individerne og samfundet til at hænge sammen (ibid.).

6.3.2 Jodi Dean: en nyere forståelse

For at bringe nyere teori på området, der ligeledes berører solidariteten, inddrages den amerikanske sociolog Jodi Dean, grundet hendes mere positive indstilling over for solidaritetens udvikling i moderniteten. En indstilling der ses i modsætning til Durkheim, der har et væsentligt mere kritisk syn på solidaritetens udvikling. Dean mener, at solidaritet er afhængig af tiden man befinder sig i, og at der ikke er sket et tab af denne (Dean, 1995: 116).

Dean beskæftiger sig med tre former for solidaritet; *affektionelle*, *konventionelle* og *refleksive* solidaritetsform (ibid.: 366). Den affektive solidaritet er begrænset til individer, som man nærer stærke følelser til. Denne form for solidaritet har samme karaktertræk som Durkheims mekaniske solidaritet. Dean argumenterer også for den konventionelle solidaritetsform, der er baseret på fælles interesser og værdier (ibid.: 132). Denne solidaritetsform medbringer oftest en 'os og dem'-diskurs, men må ikke forveksles eller forstås som den samme, som Durkheims organiske solidaritetsform, da han beskriver en

fragmenteringsproces¹⁷. Modsat er det fælles interesser mv. der er kendetegnet ved den konventionelle solidaritetsform, og ikke ligheder eller uligheder som Durkheim beskriver.

Den tredje og sidste solidaritetsform, er den refleksive, som er baseret på en åben og ubegrænset solidaritet, hvor fællesskaber er udvidet til at gælde alle mennesker (ibid.: 137). Denne solidaritetsform er uforudsigelig, da det moderne menneske kan identificere sig med andre, som fremstår ukendt, og ligeledes evner at forholde sig refleksivt til andre mennesker (Juul, 2004: 367). I Deans anvendelse af den refleksive solidaritetsform mener hun ikke, at udviklingen medfører begrænsninger, men snarere udvikling. At solidaritetsformen er udsprunget af individualiseringen finder Dean positivt. Derfor kan hendes teori om en udvikling fra den konventionelle- til den refleksive solidaritetsform ses som en modpol til Durkheim teori om bevægelsen mod den organiske solidaritet, da Durkheim mener, at individualiseringsprocessen vil medføre en moralsk opløsning.

Solidaritetsbegrebernes relevans for projektet

Durkheim indleder med hans solidaritetsbegreber en forståelse af nogle basale mekanismer i samfundets sammenhængskraft. Forståelser bygger imidlertid på observationer af samfundet i slutningen af 1800-tallet, hvilket naturligvis er væsentligt at have for øje. Dog vil jeg stadig argumentere for teorien relevans i dag, og for nærværende projekt, da begge solidaritetsbegreber kan bidrage med teoretisk forståelse af udviklingen samt nødvendighed af solidariteten i samfundet. Hertil finder jeg inddragelsen af Jodi Deans solidaritetsformer relevante, da disse repræsenterer et nyere blik på forståelsen, og viser, at begrebets betydning har ændret sig i takt med forskellige epoker i historien. Yderligere er det interessant, at Dean og Durkheim ikke deler samme forståelse, hvad angår 'tab af solidaritet' i takt med individualiseringen. Interessant, da solidariteten, eller mangel på samme, kan have betydning for, hvorvidt modsatrettede holdninger til klimaforandringer skaber polarisering, der kan påvirke samfundets sociale sammenhængskraft.

Deans forståelse af den affektionelle solidaritet samt Durkheims to former, organisk og mekanisk solidaritet er interessante perspektiver for projektet, da de teoretiserer de

¹⁷ hvor individerne bevæger sig i forskellige retninger

tendenser der problematiseres og diskuteres i projektet. Med den mekaniske solidaritet, som et udtryk for tiltrækning på grund af lighed mellem individerne, og den affektionelle solidaritets tilknytning til nære personer, kan dette være med til forklare bias i udvælgelse af viden, da vi oftest bifalder den viden, der giver os tilknytningsforhold til en gruppe, vi ønsker at være en del af (jf. afsnit 2.2). Deans forståelse af den konventionelle solidaritet kan nuancere dette, da formen er baseret på fælles interesser, som man kan argumentere for, gør sig gældende i klimanetværket. Det er således forskellige perspektiver der kan bidrage med en større forståelse og anvendelse af solidaritetsbegrebet i lyset af klimaforandringernes betydning for samfundets sociale sammenhængskraft.

6.4 Kritisk diskussion af teorierne

Det er vigtigt at have for øje, at Joan Dean er en amerikansk sociologi, hvorfor hendes solidaritetsbegreb begrænser sig til en personlig solidaritet. Her kunne man med fordel have inddrage Søren Juuls præcisering af den refleksive solidaritetsform, da han finder Deans tre-delning af solidaritetsformen en anelse optimistisk. Juul inddeler derfor den refleksive solidaritetsform i to typer: den 'refleksive personlige solidaritet' og den 'refleksive institutionaliserede solidaritetsform', som han anvender i analysen af solidariteten i Danmark. (Juul, 2004: 366).

Inddragelsen af 'Giddens paradoks' er dette blot et mindre udpluk af Giddens teori, da jeg vurderede denne del relevant til at belyse aspekter af problemformuleringen. Man må derfor have for øje, at udvalgte dele af teorien kan miste validitet, da den ikke er blevet anvendt i en sammenhængende kontekst, hvorfor der ligeledes ikke tages højde for andre variable, der ellers kan indgå i teorien. Med blik for Giddens teori om det senmoderne samfund, er sammenligningen med Giddens paradoks interessant. Man får her et indtryk af, at Giddens er af den opfattelse, at individerne har en passiv tilgang til klimaforandringerne, og derfor vælger at ignorere klimaforandringer, hvorfor paradokset berører den klimapassiv borger. Interessant er det, da Giddens paradoks ikke berører den refleksivitetsproces, som han ellers argumenterer for er nærværende hos individet i det senmoderne samfund (Andersen & Kaspersen, 2013: 463).

Kapitel 7: Et analytisk og diskuterende fokus

Med følgende kapitler vil projektets problemstilling analyseres og diskuteres, med afsæt i den indsamlede data fra henholdsvis Bornholm og klimanetværket. Det vil undervejs i kapitlerne blive tydeliggjort, når resultaterne fra bornholmerne sammenholdes med besvarelserne fra facebookgruppen klimanetværket. Dette med henblik på at sikre, at der er en klar forståelse af, hvorfor besvarelserne kan variere i udfald. Ved udtalelser, henvises der til den enkelte respondent i bilag. Yderligere analyseres og diskuteres der med afsæt i eksisterende forskning samt teori, der tilsammen og enkeltvis bidrager med forskellige perspektiver.

Med kapitlernes opbygning ønsker jeg indledningsvist med kapitel 8, at problematisere, hvorvidt der eksisterer en polarisering i kølvandet på klimaforandringerne - herunder fokus mentale barrierer for klimahandling. Med kapitel 9 diskuteres den mulige polariserings betydning for samfundets sociale sammenhængskraft, med fokus på bias i udvælgelse af viden. Dette leder mig videre til kapitel 10 der omhandler det sociale problem grundet polariseringen. Afslutningsvis diskuteres det sociale arbejdes bidrag til at skabe solidaritet og inklusion i kapitel 11.

Kapitel 8: Eksisterer der en polarisering?

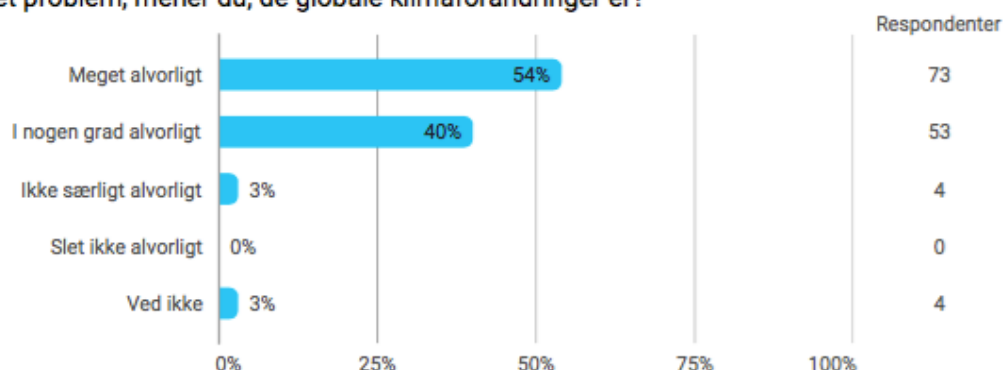
Med henblik på at opnå en forståelse af, hvad udvælgelsen af viden om klimaforandring betyder for den sociale sammenhængskraft, ønskes der med dette kapitel en analyse og diskussion af, hvorvidt der udspiller sig mentale barrierer for klimahandling blandt respondenterne fra henholdsvis Bornholm og klimanetværket.

8.1 Klimaforandringernes alvor

For at tilnærme mig en forståelse for, hvorvidt der reelt eksisterer en opfattelse af polarisering i dels den demokratiske klimadebat samt i mødet mellem forskellige opfattelser, er det interessant at dykke ned i respondenternes holdninger til klimaforandringernes alvor. Derfor undersøgte jeg, i hvilken grad de føler, at klimaforandringerne er et presserende problem og i hvor høj grad, det bekymrer dem.

Som det ses i nedenstående måling, mener 54 pct. af bornholmerne, at det er “meget alvorligt”, hvor 40 pct. svarer “i nogen grad alvorligt”.

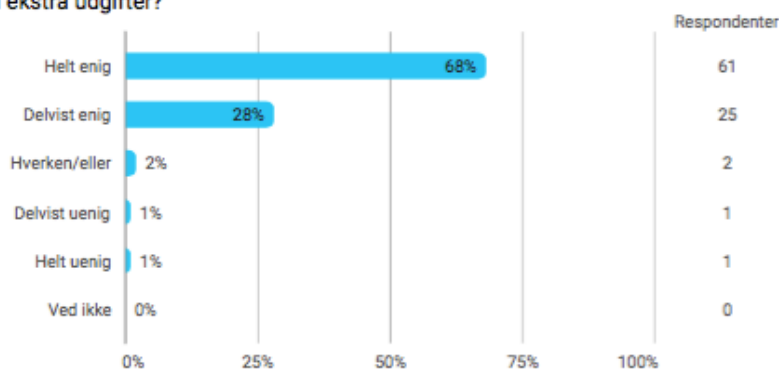
Hvor alvorligt et problem, mener du, de globale klimaforandringer er?

Figur 4: Bornholm

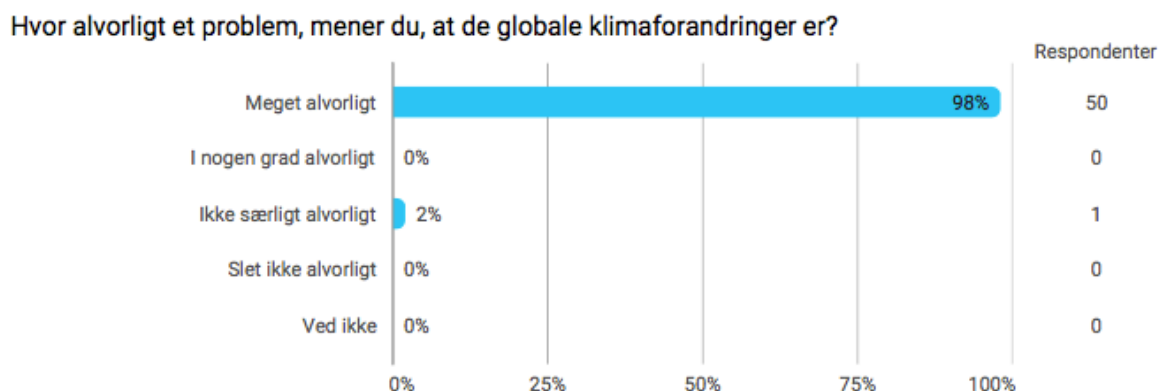
Blandt bornholmerne hersker der sig derfor en holdning til, at klimaforandringerne er et alvorligt problem. I denne forbindelse kan det udeledes, at størstedelen af bornholmerne føler et behov for at ændre på disse tilstande, da 70 procent svarer “ja” til, om de føler et behov for at tage aktiv del og/eller handling i klimaforandringerne (bilag D). Hertil kan det tilføjes, at 71 pct. af bornholmerne, indenfor de seneste tre år, har sigtet mod reducerede egen udledning af Co2 (Bilag E). Dette kan hænge sammen med Bornholms Regionskommunes vision om *Bright Green Island* (jf. afsnit 5.7). En vision der afhænger af bornholmernes motivation til at omstille sig den grønne omstilling, hvilket må siges at være tilfældet ud fra besvarelsene. Hertil angiver 68 pct. af bornholmerne sig “helt enige” i udsagnet om, at kommunen prioriterer investeringer i bæredygtige løsninger, som det ses i nedenstående.

Det er vigtigt at min kommune prioriterer investeringer i bæredygtige løsninger indenfor transport, byggeri, affaldshåndtering, energiforbrug og offentlige indkøb, også selvom det på kort sigt kan være forbundet med ekstra udgifter?

Figur 5: Bornholm

Der udvises derfor opbakning fra bornholmerne til kommunes prioriteringer og tiltag til den grønne omstilling. Klimaforandringernes alvor kommer også tydeligt til udtryk hos respondenterne fra klimanetværket, hvor 98 pct. mener, at de er “meget alvorlige”.

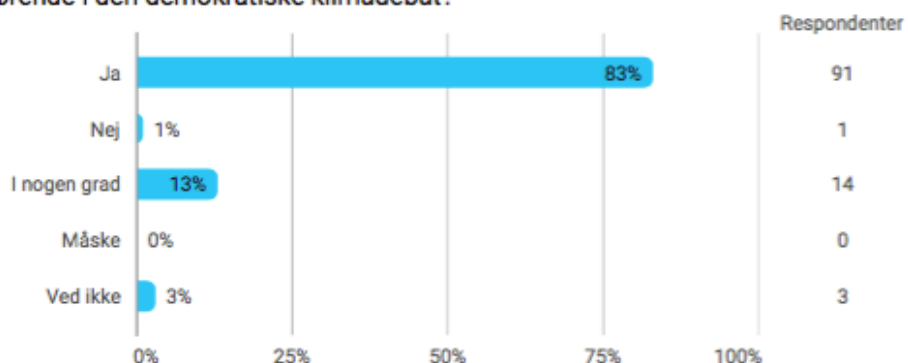
Figur 6: Klimanetværket

Det står derfor klart, at alle undersøgelsens respondenter er klar over klimaforandringernes alvor, hvortil 96 pct. af respondenterne fra klimanetværket ønsker at tage aktiv del i klimaforandringerne, hvor de resterende 4 pct. svarer “måske” (Bilag F). Der hersker derfor en høj motivation, engagement og villighed til at bidrage, hvilket også må siges at være det fælles fundament og grundlag i klimanetværket (jf. afsnit 5.8.2).

8.2 Fakta vs. følelser

Denne klare og forholdsvist ensrettede holdning til klimaforandringerne alvor, giver mig således et indtryk af, at respondenterne som udgangspunkt deler samme holdning til klimaforandringerne. Når spørgsmålet kommer til, hvorvidt fakta og viden er afgørende i den demokratiske debat om klimaforandringer, svarer 83 pct. af bornholmerne “ja”, hvortil 13 pct. svarer “i nogen grad”.

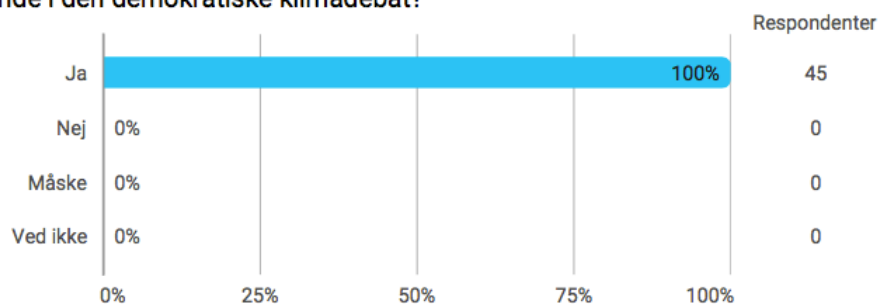
Er viden og fakta afgørende i den demokratiske klimadebat?

Figur 7: Bornholm

Tilsvarende mener 100 pct af respondenterne fra klimanetværket, at fakta og viden er afgørende i debatten omkring klimaforandringer, som det ses i nedenstående:

Er viden og fakta afgørende i den demokratiske klimadebat?

Figur 8: Klimanetværket

Respondenterne fra Klimanetværket udtrykker klare holdninger til den faktabaserede klimadebat. Eksempelvis skriver respondent 32 følgende: *“Klimaområdet er ikke noget man kan have en mening om som sådan, lige såvel som man ikke kan have en mening om, om jorden er rund. Man kan lytte til videnskaben eller man kan ignorere den, men fakta er fakta.”* (Bilag G). Hertil skriver respondent 40: *“Der er for mange Facebook-meninger, på lavt niveau, der ødelægger en fornuftig dialog”* (Bilag G).

Her kan man antage, at det ‘lave niveau’ består i manglende faktabaserede udmeldinger omkring klimaforandringer på Facebook, hvor den ‘fornuftige dialog’ bygger på evidens og fakta. I denne forbindelse udtrykker respondent 43: *“Der er mange følelser i klima,*

derfor er fakta vigtig.” (Bilag H), en udtalelse der i forskellige formuleringer går igen¹⁸, eksempelvis udtrykker respondent 21: *“Uden viden bliver det bare en halvreligiøs strid om overbevisning.”* (Bilag G). Flere fremhæver altså, at fakta ofte skaber en bedre samtale omkring klimaforandringer. Interessant, da der anes en opfattelse af, at følelser er et utilstrækkeligt grundlag for en fornuftig dialog omkring klimaforandringer. Såfremt følelserne overtager dialogen og bliver styrende for debatten, kan der opstå ubehagelige udtalelser og kommentarer særligt på en social platform som Facebook, hvor man kan gemme sig bag en skærm, og ikke på samme måde konfronteres med modparten. Respondent 7 fra Bornholm skriver: *“Det er afgørende at vi alle går taletid og bliver behandlet respektfuldt, hvilket beklageligvis langt fra er tilfældet.”* (Bilag H). Det vidner om en oplevelse af, at der hersker en manglende respekt, der kan have betydning for sammenhængskraften. Der udtrykkes klare holdninger til, hvorfor fakta er vigtigt i den demokratiske debat omkring klimaforandringer, særligt i dette tilfælde, hvor respondent 70 skriver:

“Ja fakta er afgørende, fordi mennesker tror at de bidrager til klimaforandringer, men i virkeligheden er de snotforkælede. Og fordi man køber økologisk rugbrød er det ikke sikkert man kan lade være med at køre sin store fede benzinbil eller flyve en gang om ugen. Nogen køber aflad.” (Bilag H).

Dette citat peger på enkelte elementer inden for den kognitive dissonans - den dårlige samvittighed der nager, da ens handlinger er i konflikt med ens viden, som også er én af de mentale barrierer for klimahandling ifølge Stokness (jf. afsnit 2.4). Dette kan eksemplificeres ud fra ovenstående citat, at man konstruerer falske årsagssammenhænge såsom, “nu køber jeg økologisk rugbrød, så må jeg godt køre i min benzinbil”. Et spinkelt, men alligevel sigende eksempel, der kan fremhæve nogle af de daglige situationer vi mennesker, bevidst eller ubevidst, befinder os i. Vi lindrer typisk dissonansen med ubevidste forsvarsstrategier, for at opretholde et positivt selvbillede.

Til spørgsmålet om, hvorvidt man selv føler et behov for at tage aktiv del og/eller handling i klimaforandringerne, skriver respondent 5 fra Bornholm følgende: *“Der skal*

¹⁸ se bilag H, respondent: 24, 52, 57 + Bilag G, respondent: 6, 29

gøres noget. Men min lille bitte indsats gavner lidt, når store dele af verden flyver rundt i luften, for derefter at ræse ud ad en motorvej.” (Bilag I). Respondent 25 skriver ligeledes: *“Ja, men vil ikke ofre alt andet for at nå minimalt resultat, så længe vore nabolande ikke viser tilsvarende interesse.”* (Bilag I). Eksempler der repræsenterer flere af lignede slags, hvilket kan tyde på, at flere oplever en snert af håbløshed i kampen mod klimaforandringer, når andre mennesker ikke selv tager handling og fortsat ‘sviner’ på kloden. I forlængelse af denne håbløshed, kan man dog også argumentere for, at ens egen dårlige samvittighed bliver retfærdiggjort i tanken om, at *mange andre* ikke tager del i klimaforandringerne. For at tilgå den kognitive dissonans yderligere, blev respondenterne adspurt om, hvilken grad de oplevede, at deres handlinger var i konflikt med deres holdninger til klimaforandringerne, hvortil 46 pct. at bornholmerne svarede “i nogen grad”, 30 pct. “i mindre grad” og kun 9 pct. svarede “i høj grad” (Bilag J). Tilsvarende angav 36 pct. “i høj grad” fra klimanetværket, hvor 48 pct. svarede “i nogen grad” og 14 pct “i mindre grad” (Bilag K).

Ifølge Anne Rasmussen, lektor i psykologi, er det fordelagtigt for os mennesker at opretholde et positivt selvbillede, og muligvis illusion af, at vi er i kontrol, da det ligeledes fungerer som en beskyttende faktor (videnskab.dk, 2017). Selvom vi måske føler os som rationelle, oplyste og velovervejede individer, så er vi fra naturens hånd vanedyr, der træffer beslutninger med vores følelser (ibid.). Der kan i denne forbindelse henvises til studiet: *“Leaky” Rationality*¹⁹ (2007), hvor eksperimenter viser, hvordan personer i undersøgelsen navigeres af vores følelser (Keys & Schwartz, 2007). Følelserne betyder altså mere for beslutningen end det rationelle, men ifølge Rasmussen er årsagen hertil, at vi er nødt til at skærme os mod de mange negativ indtryk. Også til trods for, at det til tider kan stride mod sandheden (videnskab.dk, 2017). Dette kan forklare, hvorfor en overvejende del af respondenterne, fra hhv. Bornholm og klimanetværket, er meget følelsesladet i deres uddybelser og besvarelser. Interessant, da samtlige respondenter fremhæver fakta og det evidensbaserede, som værende afgørende i klimadebatten.

¹⁹ Publiceres i Perspectives on Psychological Science

8.3 En skævvridning mellem følelser og fakta?

Flere af respondenterne²⁰ hævder, at viden og fakta bør være forudsætninger for at debattere omkring klimaforandringer, da følelser og tro allerede fylder for meget. Respondent 56 fra Bornholmer skriver: *“Der hersker for megen usikkerhed og forkert ‘viden’ blandt mennesker. For slet ikke at tale om konspirationsteorier.”* (Bilag H). Respondent 77 skriver følgende udtalelse til vigtigheden af fakta og viden i debatten om klimaforandringer: *“For mange forvirrende og modstridende (falske) nyheder/fakta forplumrer vore tids største og alvorligste udfordring, som vi burde stå sammen imod og tage ansvar for.”* (Bilag H). En udtalelse der netop understreger vigtigheden i nyhedernes troværdighed og gyldighed, der nemt og hurtigt kan skabe tvivl og ukorrekt viden omkring klimaforandringerne. Flere respondenter²¹ påpeger de såkaldte ‘fake news’ der i høj grad florerer på medierne, som respondent 33 fra klimanetværket udtrykker: *“Der er så meget misinformation og greenwashing.”* (Bilag G). Det kan hænge sammen med, at danskerne tillid til nyhedsmedierne er dalende, hvilket ifølge *Digital New Rapport* bevæger sig i takt med tilliden til systemet (jf. afsnit 2.1). En væsentlig faktor med blik for samfundet sociale sammenhængskraft.

8.4 Kobling til identiteten

I undersøgelsen blev respondenterne spurgt ind til, hvorvidt de reagerer med følelser, fakta eller begge dele, hvis de møder folk i en diskussion, der har en anden holdning til klimaforandringer, der direkte modsiger deres egen holdning. Da 83 pct. af bornholmerne angav, at fakta var vigtigt i debatten om klimaforandringer (jf. afsnit 8.2), var intentionen med dette spørgsmål at få en forståelse af, hvorvidt respondenterne egentlig anvender fakta, når de befinder sig i en situation, hvor modparten udtrykker end modsat holdning.

Hertil svarede størstedelen af bornholmerne, at de forsøger sig på, at svare med afsæt i fakta frem for følelser. Besvarelserne vidner imidlertid også om, at følelserne fremmes, når man ikke mødes og anerkendes i forsøget på at argumentere med fakta. Hertil udtrykker respondent 120: *“Jeg bliver ked af det, men prøver fortsat med mine bedste argumenter.”* (Bilag L). Respondent 46 skriver: *“En sådan diskussion ville jeg holde mig*

²⁰ Bilag H, respondent: 1, 24, 42, 43, 57 + Bilag G, respondent: 6, 26, 29

²¹ Bilag G, respondent: 5, 33, 37, 41 + Bilag H, respondent: 29, 32, 46

langt væk fra. Mod tåber kæmper man forgæves.” (Bilag L), og *“Både følelser og fakta - men også tit magtesløshed”* (Bilag L: 94). Dette er blot få udtalelser, blandt flere, hvor der er tydelige tegn på, at bornholmerne reagerer med følelser, trods forsøget på at fastholde deres udgangspunkt i fakta. Dette med visheden om, at fakta fremmer en gennemslagskraft, og såfremt denne ikke slår igennem, overtager følelserne bl.a. grundet provokation, magtesløshed og tristhed. Andre respondenter fra Bornholm er mere direkte i deres udtalelser, som respondent 111: *“Når argumenterne beror på konspirationsteorier, fake news og lignende, bliver jeg følelsesmæssigt provokeret og den saglige og konstruktive debat udebliver.”* (Bilag L). Her udtrykkes der direkte en følelsesmæssig provokation, da vedkommende tydeligvis mener, at konspirationsteorier og fake news hverken er sagligt eller konstruktivt.

Med fokus på Stokness teori omkring de mentale barrierer for klimahandling, er aspekter fra barrieren *identitet* interessant at bringe ind i denne sammenhæng. Interessant, da barrieren naturligvis skal forstås som en ‘hindring’ for klimahandling. Jeg vil argumentere for, at de mekanismer der gør sig gældende inden for den mentale barrierer, identitet, også viser sig i ovenstående udtalelser. Forstået på den måde, at udtalelserne fra respondenterne kunne tyde på, at de ligeså føler sig ramt på *deres* personlighed og selvopfattelse, når modparten ikke ‘godtager’ deres forsøg på at bringe fakta ind samtalen om klimaforandringer. Respondent 73 fra Bornholm udtaler: *“Reagerer med følelser, det kommer oftest for tæt på min egen livsstil.”* (Bilag L), og: *“Følelser. Gider ikke snakke med dem. Oplever dem som håbløse ignoranter, selvom det ikke er den smartest holdning at have til sine medmennesker.”* (Bilag L: 125). Der tegner sig altså et billede af, at forståelsen og indsigten i ‘de andres’ perspektiver og holdninger er vanskelige, særligt når de direkte modsiger respondentens egen overbevisning, som respondent 59 fra Bornholm udtrykker, *“Jeg kan godt blive vred og tage afstand, fordi en anden overbevisning der direkte modsiger min egen, den kan jeg ikke stå inde for.”* (Bilag L).

Her er det interessant at inddrage et perspektiv fra organisationspsykologen, Adam Grant, da han finder det afgørende, at vi som mennesker formår at adskille vores holdninger og identitet, således det bliver lettere at ændre holdning. Grant uddyber, at blot fordi vi ønsker at revidere holdning til fx klimaforandringerne, betyder dette ikke, at vi mister en del af os selv (jf. afsnit 6.2). Et interessant perspektiv, da man ud fra respondenternes

beskrivelser kan argumentere for en tæt tilknytning mellem identitet og synspunkter, hvilket kan forklare deres følelsesmæssige involvering. Dermed ikke sagt, at vi mennesker nødvendigvis skal udvikle en svagere tilknytning til vores synspunkter, som ifølge Grant er nøglen til bedre gentænkning.

I stedet finder jeg det aktuelt at rette blikket mod den 'fjerde vej' som Grant også fremhæver, hvor vi søger nye erkendelser, og sommetider betvivler det, vi i forvejen ved. Denne vej kan åbne op for en anden nysgerrighed efter det, vi ikke ved, og samtidig opfordre til, at vi i højere grad fornyer vores synspunkter i en konstruktiv dialog med andre. Samtidig kan denne 'fjerde vej' danne grobund for en ny form for solidaritet, som Durkheim forlod sig på, da denne kan skabe en grundlæggende grobund for sammenhængskraften i samfundet (jf. afsnit 6.3.1). En solidaritet der kan værne om gruppeidentitet, som er helt afgørende for os mennesker.

Gruppeidentitet

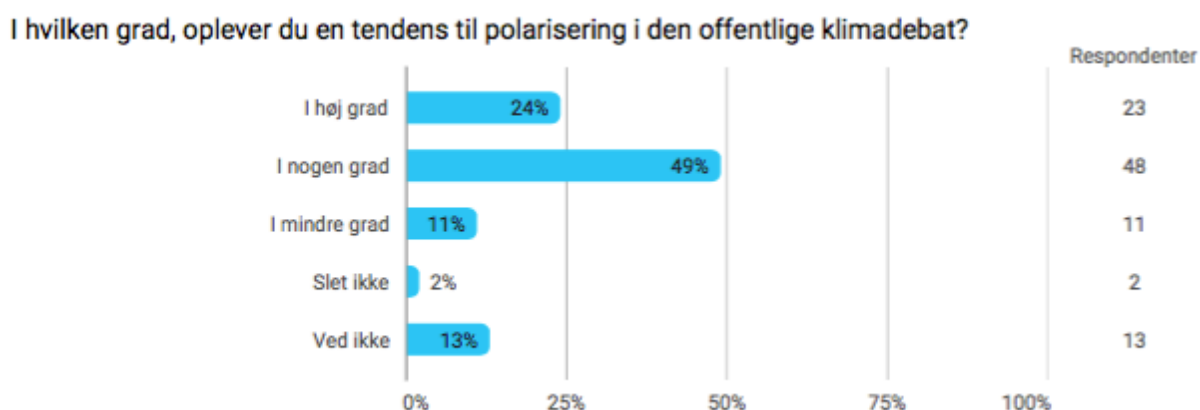
Initiativtager til Den Grønne Studenterbevægelse, Esther Michelsen Kjeldahl vigtigheden af gruppeidentitet (Wang, 2018). Hun fortæller, at det er vigtigt at huske på, hvor stor betydning det har for os mennesker, at vi er accepteret i vores sociale omgangskreds. Kjeldahl oplever en negativ klimadiskussion over for folk, der går op i klimaet, som hun selv gør. Hun har oplevet, at blive kaldt 'hellig' og 'frelst', og udtrykker, at det er hårdt at blive mødt med så meget negativitet. Interessant, da respondent 74 fra Bornholm i forbindelse med spørgsmålet om den oplevede polarisering omkring klimaforandringer, udtrykker: "*Jeg trækker mig, hvis snakken bliver for frelst*" (Bilag H). Kjeldahl udtaler, at hvis flere ved, at mange er bekymrede, så bliver det også nemmere at bringe det frem i lyset, og ligeledes handle på det (Wang, 2018). Jeg finder det afgørende i Kjeldahls perspektiv som mødet med- og reaktionerne fra *andre*, der højest sandsynligt profilerer på anden holdning. Med dette fokus gruppeidentitet og følelsen af, at opnå accept i den sociale omgangskreds, er det interessant at inddrage formålet med klimanetværket. Dette beror sig bl.a. på at skabe et fælles og trygt rum for personer der *sammen* ønsker at modarbejde klimaændringerne gennem oplysning og handling (jf. afsnit 5.8.2).

De respondenterne blev adspurgt, hvorfor de meldte sig ind i klimanetværket, svarede flere, at de ønskede at modtage og dele reel klimaviden med folk, der delte samme

overbevisning, eksempelvis skriver respondent 32: *“For at følge så godt med som muligt i klimanyheder og initiativer. Og for at finde gode samarbejdspartnere i klimasagen.”* (Bilag M). En udtalelse, der bekræfter gruppens målgruppe, hvor samarbejdspartnere og ligestillede i klimasagen er tydeligt afgørende: *“Det gjorde jeg efter IPCC rapporten udkom i 2018, jeg søgte ligestillede.”* (Bilag M.: 25). *“For at dele min holdning og mening med personer, der har samme overbevisning.”* (Bilag M: 7).

8.5 Opleves der en polarisering?

Respondenterne i undersøgelsen blev adspurgt, i hvilken grad de oplever en tendens til polarisering i den offentlige klimadebat. Her svarede 24 pct. af bornholmerne i “høj grad”, 49 pct. svarede “i nogen grad”, hvortil 11 pct. svarede “i mindre grad”, som det ses i nedenstående tabel

Figur 9: Bornholm

Dette er naturligvis en positiv tilbagemelding, at polariseringen ikke opleves større. Der opstår imidlertid flere nuancer på denne oplevelse af polarisering i bornholmernes uddybelser, respondent 60 skriver, *“Oplever, at de der er modsat mig er uoplyste og helst vil springer over hvor gærdet er lavest.”* (Bilag N), og: *“Hvis vi har samme holdninger, er det nemt at debattere. Hvis man mærker uenighed, så lukker emnet hurtigt ned.”* (Bilag N: 15), og: *“Ærgerligt, at man ikke lytter til hinandens synspunkter.”* (Bilag N: 23). Dette vidner om, hvordan forskellige og modsatrettede holdninger til klimaforandringer, kan fremme en afstandstagen. Enkelte hævder, at polariseringer resulterer i en ‘dem og os’ kultur, hvorfor objektive fakta er et must (Bilag N: 47). Den oplevede polarisering forholder sig dog en smule anderledes for klimanetværket, hvor 57 pct. svarer, at de

oplever en høj grad af polarisering, hvor 25 pct. svarer “i nogen grad” og 16 pct. angiver “i mindre grad”, som nedenstående illustrerer.

I hvilken grad, oplever du en tendens til polarisering i den offentlige klimadebat?

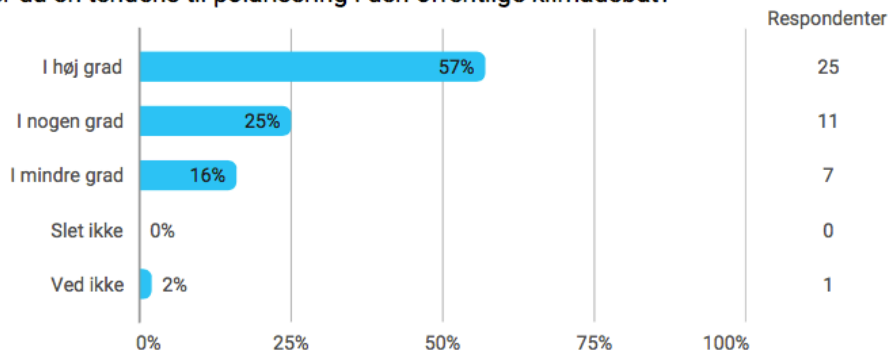

Figure 10: Klimanetværket

Størstedelen af respondenterne fra klimanetværket mener imidlertid, at polariseringen udspiller sig på de sociale medier, heriblandt Facebook som en konkret digital platform, hvor: *“Folk har en mening om alting, og accepterer ikke, hvis andre folk er uenige.”* (Bilag O: 26) En respondent fra klimanetværket udtrykker, at polariseringen om klima udspiller sig på sociale medier, men også mærkes i det virkelige liv (Bilag O: 13). Fra Bornholm skriver respondent 36.: *“På de sociale medier oplever jeg en stærk polarisering omkring klima, alle har en mening, og man når ikke et fælles grundlag. Men jeg er nok ikke bedre selv.”* (Bilag N). Det er interessant, at enkelte respondenter mener, at polariseringen sker ift. den reelle diskussion af viden om klimaforandringer, men også når tonen bliver skarp: *“Skræmmende at man ikke kan diskutere det fagligt eller videnskabeligt, men det skal blive så personligt og politisk.”* (Bilag N: 12). Yderligere: *“Hvis vi har samme holdning er det nemt at debattere. Men hvis man mærker uenighed, så lukker emnet hurtigt ned.”* (Bilag N: 15).

At respondenterne fra klimanetværket i højere grad oplever en tendens til polarisering i den offentlige klimadebat, kan bunde i deres synlige og deltagende tilstedeværelse på Facebook. Flere²² udtrykker, at polariseringen særligt kommer til udtryk på *Facebook* eller *Stigende på digitale platforme* (Bilag O: 5). I disse uddybelser fremstår der et tydeligt billede af den oplevede polarisering, hvor respondent 15 skriver: *“Debatten*

²² Bilag O, respondent: 5, 6, 7, 17, 22, 25, 30

præges af skyld, fordømmelse og beskyldninger. Og generelt et sort/hvid billede af en kompleks problemstilling - som fuldstændig forfejlet oplysning.” (Bilag O). Respondent 20 skriver: *“Alle dem, der påpeger hvor slemt det står til med klimaet jvf forskningen, bliver udråbt og udskammet som dommedagsprofeter og den slags.”* (Bilag O). En udtalelse der stemmer overens med Kjeldahls oplevelse omkring den negative klimadiskussion over for folk, der går op i klimaet. En bornholmer påpeger: *“at man er ‘hellig’, ‘woke’ eller noget der ligner.”* (Bilag N: 66), som værende medvirkende årsag til polarisering omkring klimaforandringer. Omvendt udtrykkes, én blandt flere uddybelser, også: *“Jeg holder mig fra mennesker, der f.eks. ikke går ind for klimavenlig livsstil.”* (bilag O: 21), hvorfor man kan argumentere for, at polariseringen går begge veje.

Kapitel 9: Betydning for sammenhængskraften

Med følgende kapitel ønsker jeg, at tilgå polarisering et spadestik dybere, for at tilnærme mig en forståelse af dens betydning for den sociale sammenhængskraft. Dette med afsæt i forrige kapitals problematisering af respondenternes oplevelse af polarisering i klimadebatten.

Studier inden for kognitionspsykolog vist, hvordan vi mennesker er gensidigt afhængige af hinanden, som Durkheim vil betegne med ‘funktionel differentieret’ (jf. afsnit 6.3.1). Fernbach & Sloman påpeger, at vi som individer ved overraskende lidt om selv basale fænomener i omverden (Sloman & Fernbach, 2017). Fænomenet kalder de for *vidensillusion*, da vi mennesker tror, at vi ved langt mere, end hvad der tilfældet. Denne illusion brister dog, hvis man spørger enkeltpersonerne om de fx kan forklare de bagvedliggende årsager til klimaforandringerne. Fernbach og Sloman forklarer, at en af grundene hertil er fænomenet *gruppetænkning*, da vi mennesker ved, at andre ved, hvordan og hvorfor klimaforandringerne finder sted, så overtager vi oftest denne viden (ibid.). Individets afhængighed af gruppetænkning har imidlertid også en bagside, som fremstår mere tydelig med informationsteknologiens udvikling. Med udbredelsen af nye digitale meningsfællesskaber er der opstået en rivalisering mellem grupper, hvilket gør krav på at repræsentere folks viden. Dette kan resultere i, at traditionelle vidensautoriteter

mister opbakning, og nye meningsfællesskaber tilbyder at skabe orientering og identitet (ibid.).

9.1 Gruppepolarisering

Gruppepolarisering betegner en tendens, hvor vi mennesker samler os i grupper af ligesindede, og forstærker vores fælles meninger (Sunstein, 2002: 3). Et fællesskab der kan forstærke enigheden med andre, der har samme mening i en sådan grad, at man fraholder sig andres meninger. Måske ligefrem ikke bryder sig om andre, der måtte mene noget andet. Denne polariseringsproces, hvor vi ikke kan *lide* andre, der måtte have en anden holdning til et givent politisk, kulturelt eller socialt emne kaldes for 'affektiv polarisering' der henviser til, at ens reelle uenighed om et givent emne veksles til en følelse (her *affekt*), af afsky over for *den anden*. Her viser et studiet: *The Polarizing Effects of Online Partisan Criticism Evidence from Two Experiments*, at affektiv polarisering ofte finder sted, og tilmed hjælpes på vej af sociale medier (Suhay et al. 2018).

Polarisering kan med andre ord systematiseres med informationsteknologiens hjælp, og det er netop, hvad diskussionstråde og kommentarspor på de sociale medier kan udvikle sig til. En tendens der stemmer godt overens med respondenterne oplevede polarisering. I forbindelse med gruppepolarisering, understreger studiet²³, at når man sammen legitimerer en holdning, kan måden man udtrykker sig på blive hårdere og mere direkte, særligt hvis følelserne overtager (Sunstein, 2002: 2). Gruppen og tilhørsforholdet bliver det vigtige frem for den reelle sag. Når vi møder ny viden, har vi således en tilbøjelighed til at kun at anerkende denne nye viden, hvis de, der afgiver informationen, er en del af 'gruppen'. Grupperer vi os med andre, vi er enige med, og oftere drøfter og diskuterer med dem, risikerer vi kollektivt at forskyde os mod mere ekstreme meninger, end vi havde, før vi påbegyndte diskussionen (ibid.). Gruppetilhørsforhold kan derfor være en forklaring på, hvorfor gruppepolarisering finder sted. Vi mennesker tilstræber en accept og respekt af den gruppe, vi befinder os i, hvorfor vi ofte forsøger at handle i overensstemmelse med, hvad vi tror gruppen gør eller mener (ibid.: 3).

²³ The Polarizing Effects of Online Partisan Criticism Evidence from Two Experiments

9.2 Solidaritet - anerkendelse af forskelligheder

“Where all think alike, no one thinks very much.”

(Lippmann, 1915: 318)

I gruppen, klimanetværket, fremstår der en klar enighed omkring klimaforandringernes alvor, hvorfor jeg har en antagelse om, at medlemmerne også søger gruppens anerkendelse, gennem deres engagement i opslag og kommentarer på siden. Det kan også være årsagen til, at flere af respondenterne fra klimanetværket udtrykker mange sammenlignelige besvarelser i spørgeskemaet, da man har skabt en fælles bevidsthed. Dette er naturligvis positivt, da medlemmerne er passioneret omkring klimaforandringerne, og dermed søger støtte og inspiration i hinanden (Bilag M). Man kan her trække på Jodi Deans argumentation for den *konventionelle* solidaritetsform, da denne er baseret på fælles interesser og værdier (jf. afsnit 6.3.1). Denne solidaritetsform medbringer dog også en ‘dem og os’-diskurs, hvilket kan være en risiko, ved en gruppe som klimanetværket. Dette såfremt den ‘korrekte viden’ omkring klimaforandringer, bekræftes og opretholdes i gruppen, da der kan skabes en afstand til mennesker med anden overbevisning. Der kan opstå mulige barrierer for, at eksempelvis ‘klimaskeptikere’ eller ‘klimapassive’ kan søge om medlemskab eller indsigt i gruppen. Det er her værd at bemærke, at solidaritet, ifølge Søren Juul, ikke alene er et spørgsmål om et ubrydeligt sammenhold mellem ligestillede. Snarere omhandler solidariteten anerkendelsen af forskellighed, for at kunne skabe en samfundsmæssig sammenhængskraft (jf. afsnit 2.6).

At klimanetværket kan skabe en ‘os og dem’-kultur er naturligvis blot en antagelse. Der fremgår tydelige retningslinjer i gruppen, hvilket bl.a. omhandler ‘den gode og respektfulde tone’ i opslag, kommentarer osv. Dette vidner også om en anerkendende tilgang til forskellighederne. En anerkendelse der læner sig op af Deans *refleksive* solidaritetsform, som er baseret på en åben og ubegrænset solidaritet, hvor fællesskaber er udvidet til at gælde alle mennesker (jf. afsnit 6.3.2).

9.3 Ekkokammer

Grupper, som klimanetværket, kan være behjælpelige til at definere, hvem vi er som mennesker - hvordan vi forstår verden, og hvem 'de andre' er. Derfor bliver vores grupper vigtige, når vi skal håndtere ny viden og information, der fx omhandler klimaforandringerne. Man kan derfor sige, at polariseringen hverken skyldes for meget eller lidt information, men snarere et resultat af *informationsselektion*, hvor man selektivt sorterer i information. Den viden man vælger at godtage, er derfor farvet af det standpunkt man i forvejen har - bias i udvælgelse af viden. Grupper kan udvikle sig til ekkokamre, hvor gruppens medlemmer gentagende gange hører gengivelser af deres egen mening fra andre meningsfæller (ibid.: 169). Manglen på udefrakommende, konkurrerende meningstilkendegivelser samt ny viden og information kan give anledning til gruppeopdeling, hvilket kan skabe sociale problemer. Som Adam Grant, fremhæver, er det lettere at fastholde gamle synspunkter, end at tilegne sig nye (jf. afsnit 6.2). Det kan gøre tilværelsen mere uoverskuelig og true identitet, hvis man skal genoverveje noget, som man måske førhen har troet på, ifølge Grant. Derfor fremhæver han evnen til aflære og gentænke, således vi mennesker ikke risikerer at ende i en ond cirkel af misforstået og overdrevet selvtillid – overconfidence bias.

9.4 Algoritmer sorterer viden

Med de sociale mediers udbredelse har polariseringen fået nye vækstbetingelser, hvortil man også kan argumentere for et forstærket overconfidence bias. Sideløbende med den voksende informationssortering på internettet, kan man konstruere individualiserede kommunikationspakker, der filtrerer uforenelig *støjende* information fra, som man ikke ønsker at forholde sig til. Således kan ny informationsteknologi bidrage med at forstærke polariseringstendenser og ekkokamre, hvilket særligt gælder brugen af algoritmer i informationsselektionen (Hendricks & Vestergaard, 2017).

Netop disse ekkokammereffekter og polarisering undersøges i studiet *Information Avoidance* (2017) hvor det hævdes, at undgåelse af modsat information kan føre til polarisering, og omvendt, at polarisering ligeså vel kan føre til informationsundgåelse (jf. afsnit 2.2.). I et polariseret miljø forsvinder de rationelle og begrundede argumenter til ensidige og forudtagede antagelser og signaler, hvor folk rationaliserer at undlade at lytte

til modsatte argumenter. Studiet fremhæver derfor klimaforandringerne som et særligt polariserende spørgsmål, da man i undersøgelsens så en tendens til, at respondenterne nedværdiger den forskning, der modsiger deres egne synspunkter.

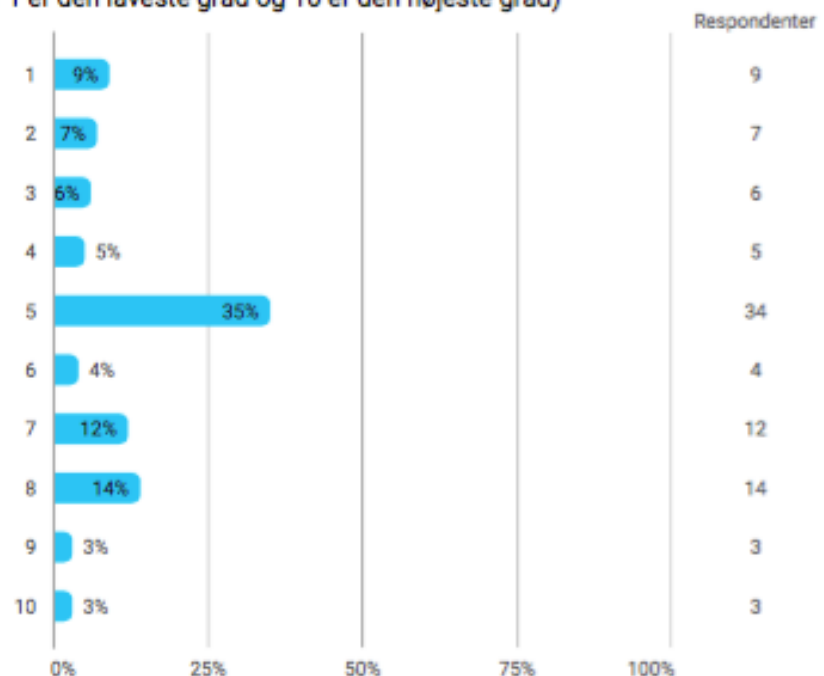
Online miljøer kan fungere som enorme polariseringsmekanismer, der gør det muligt for enkeltpersoner at, bevidst eller ubevidst, vælge deres informationskilder, filtrere udfordrende nyheder eller ukendt information samt viden om fx klimaforandringernes tilstand (Climateimpactnews.com, 2021). Her har flere antydnet, at folk ville blive mindre polariserede, hvis de kunne bryde med deres ekkokammer, og udsætte sig selv for mere alsidige og forskellige meninger (ibid.)

9.5 Respondenterne udvælgelse af viden

For at danne mig et overblik over, hvor mange af respondenterne der på et bevidst plan udvalgte undersøgelser, der bekræfter deres eksisterende viden til klimaforandringerne, blev de bedt om at angive dette i en skala fra 1 - 10, som angivet i nedenstående skala.

I hvor høj grad vælger du bevidst artikler, undersøgelser eller lign. der bekræfter din allerede eksisterende viden og holdning til klimaforandringerne?

(Angiv i skala fra 1 - 10, hvor 1 er den laveste grad og 10 er den højeste grad)

Figur 11: Bornholm

35 pct. af bornholmerne angiver graden 5, hvilket er det mellemliggende niveau på skalaen. Dette viser ikke en mærkbar tendens til, at bornholmerne bevidst vælger viden, der bekræfter deres i forvejen viden eller holdninger til klimaforandringer. Udfaldet viser sig dog anderledes for respondenterne i klimanetværket, da 20 pct. angiver graden 7, og 32 pct. angiver graden 8, og yderligere angiver 18 pct. graden 9. Der er ingen der har valgt 1, 2 og 3, hvilket placerer overvægten af respondenternes svar i den høje ende af skalaen fra 1 - 10 - altså, de vælger i nogen- og høj grad artikler og undersøgelser der bekræfter deres eksisterende viden omkring klimaforandringer.

I hvor høj grad vælger du bevidst artikler, undersøgelser eller lign. der bekræfter din allerede eksisterende viden og holdning til klimaforandringerne?

(Angiv i skala fra 1 - 10, hvor 1 er den laveste grad og 10 er den højeste grad)

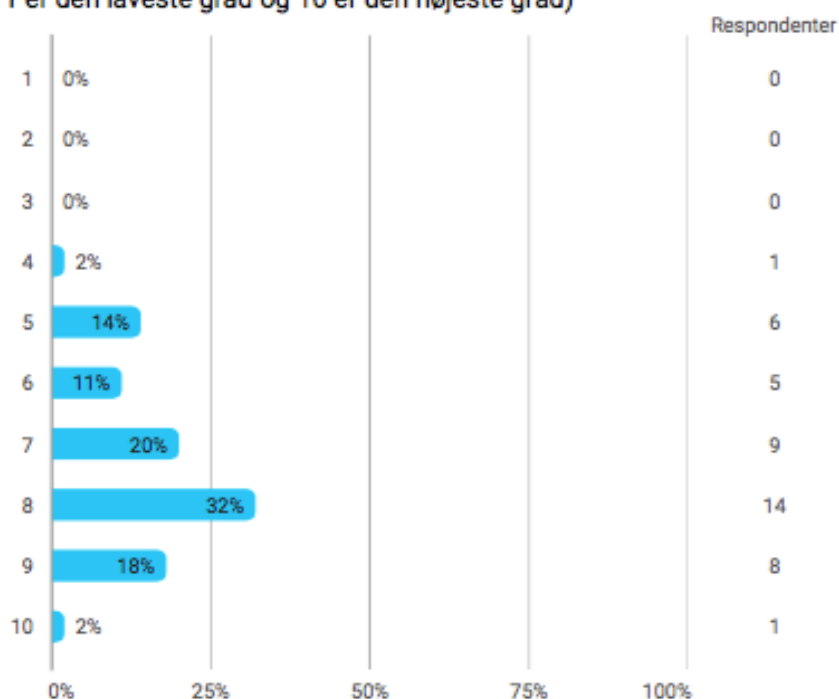

Figure 12: Klimanetværket

En årsag hertil kan være, at respondenterne i klimanetværket udtrykker en klar og tydelig holdning til, at klimahandling er det rette, og bekræfter derfor deres egen tilgang, viden og kendskab til feltet omkring klimaforandringer. Her kan man formode, at de udviser en vis sikkerhed omkring, at den viden de opsøger i forbindelse med klimaforandringer er korrekt. Yderligere angiver 41 pct. af respondenterne fra klimanetværket, at vi bevidst viger uden om viden, der udfordrer deres allerede eksisterende viden og holdning til klimaforandringerne (Bilag P).

Flere eksperter forudsiger negative konsekvenser ved denne udvikling og effekt af ekkokamre, da vi bliver mere og mere bekræftede i, at vores verdenssyn er det eneste rigtige. Dette kan polarisere og fragmentere debatten, og vanskeliggøre det at mødes på midten i en konstruktiv dialog, da vi ikke bliver præsenteret for synspunkter, der nuancerer vores syn på klimaforandringerne. Et fælles grundlag smuldrer, og folk opdeler sig i stadig mindre meningsfællesskaber, der så styres internt ved at isolere sig i modsætning til "de andre". Viden er blevet langt mere subjektiv, hvor confirmation bias har betydning for måden vi orienterer os efter viden om klimaforandringerne. Information kan således øge polarisering, snarere end at bringe vores holdninger tættere sammen (jf. afsnit 2.2.).

Undergraver polariseringen tolerancen?

Den affektive polarisering giver udslag i en betydelig social distance i det daglige, da vi helst ikke vil konfronteres med dem, vi er uenige med, når vi snakker 'hen over hækken' (Økonomi & Politik, 2019: 4+6). Professor i æstetik og kultur, Henrik Kaare Nielsen udtrykker, at følelser vinder mere og mere indpas i samfundsdebatten, hvilket skaber et spændingsfelt mellem fornuft og følelser (Ortmann, 2021). Nielsen understreger dog, at følelser naturligvis har en plads i politik, da det er her menneskets engagement finder sted. Problemet, understreger han, er, at balancen skævvrides, og følelserne tager overhånd. Dette er interessant, da hovedparten af respondenterne, særligt fra klimanetværket, udtrykker, hvordan følelserne dominerer og ødelægger den konstruktive klimadebat, da det fjerner fokus fra den *egentlige* dialog og debat. "*Der er for mange Facebook-meninger, på lavt niveau, der ødelægger en fornuftig dialog.*" (Bilag G: 40). Men er det et socialt problem?

Kapitel 10: Er det et socialt problem?

Henrik Kaare Nielsen påpeger, at der er en fare ved den stigende grad af følelse- og sanseappeller, da den offentlige samtale bliver indskrænket. Tager man udgangspunkt i affektiv berørthed, så skærer man en masse mennesker fra, hvorfor den offentlige udveksling bliver monologer, der bliver kørt i stilling ift. hinanden (Ortmann, 2021). Der er altså tale om en polariseringstendens, da vi mennesker vil have svært ved at 'slå bro', hvor det bliver vanskeligt at finde dialogisk frem til fælles anliggender, og at indgå

kompromisser. Med andre ord, det bliver vanskeligt at bevæge os videre, *sammen*. (ibid.) Derfor mener Nielsen, at vi skal have den offentlige debat væk fra de sociale medier, så der ikke skabes en affektiv overtryk i debatten. Hans pointer underbygger derfor den oplevede polarisering på de sociale medier, som respondenterne giver udtryk for. En polarisering der skabes, i særligt de følelsesmæssige og affektive reaktioner i klimadebatten (ibid.)

Polariseringen, der kan opstå i kølvandet på klimaforandringerne, er nu blevet problematiseret fra forskellige perspektiver, hvorfor jeg nu berører det konkrete sociale problem, som ovenstående indleder. Med afsæt i forrige analyser og diskussioner, vil jeg i følgende argumentere for at det sociale problem er den oplevede polarisering, der kan opstå, såfremt vi ikke ikke udfordrer egne anskuelser, holdninger og perspektiver på klimaforandringerne, i mødet med andre.

Aldrig før har vi som borgere i samfundet, haft så mange muligheder for at ytre os i den offentlige debat, som vi har i dag. Umiddelbart lyder dette som en succes for demokratiet, men det er det ikke, ifølge Rune Slothuus, professor ved institut for Statskundskab (bss.au.dk, 2019). 20 forskere fra bl.a. Harvard, Stanford, Yale og Aarhus BSS påpeger, at der er opstået en overflod af unuancerede holdninger og ytringer, som kombineret med en uciviliseret og rå tone, skaber polarisering, og udgør et problem for vores demokrati (ibid.) Særligt den affektive polarisering opleves stigende på de digitale platforme, hvor polarisering forstærkes gennem bias i udvælgelse af viden samt mentale barrierer for klimahandling. Eksisterende forskning peger på, at polarisering er opleves størst på de sociale medier, hvilket stemmer overens med respondenternes uddybelser herom.

Det sociale problem ses ved, at polariseringen kan fremme en manglende sammenhængskraft i samfundet, såfremt vi ikke nærer solidaritet til hinanden, og erkender, at vi er afhængige af hinanden, som Durkheim påpeger (Jf. afsnit 2.6). Man kan argumentere for et relationsnivesau og samfunds niveau. Den demokratiske proces, på samfundsplan er, at vi som mennesker taler med hinanden, her elementer af den sociale sammenhængskraft. Med polariserings indvirkning er der således risiko for, at vi stopper med at tale sammen, og i højere grad søger de mennesker, som vi deler holdning med. Det handler ikke om, hvem der har ret, men snarere det faktum, at hvis man ikke taler om

uenighederne og forskellighederne, så får man ikke alle nuancerne med. Sat på spidsen, kan dette resultere i tilfælde QAnan, Donal Trump, Men in black eller reaktioner på coronavirussen. Udfaldet kan medføre en svækket solidaritet og manglende social sammenhængskraft.

10.1 Polariserede meningsdannelser

Der kan være mange forskellige interesser i at få folk til at polarisere i et 'for og imod', at gøre noget ved klimaet. De polariserede meningsdannelser er dog problematiske, da der efterlader meget lidt plads til mellemstandpunkter og nuancer. Problematisk, da det ofte er nuancer og forskellige perspektiver, der er nødvendige for forståelse af, hvorfor man i første omgang er uenige. Med andre ord, det interessante er ikke, at jeg mener ét, og du mener noget andet - men snarere, *hvorfor* mener du det ene, og jeg det andet. Dette kan kræve argumenter og præmisser, hvor vi alle kan blive klogere på den faktuelle uenighed, når disse fremlægges. Tiden er imidlertid ikke tilstrækkelig til at fremvise nuancerede argumenter på de sociale medier, hvorfor vi oftest mødes med alenestående budskaber, som man hurtigt erklærer sig enige eller uenige med - fx gennem 'like' eller en hurtig kommentar. Dette kan ydermere bidrage med ekkokammereffekter og polarisering.

Kapitel 11: Det sociale arbejdes betydning

Som det indledningsvist blev præsenteret (Jf. afsnit 1.1) finder jeg det aktuelt at udfolde forståelsen af det sociale arbejde. Med afsæt i hidtil analyse og diskussion, ønsker jeg med dette kapitel at bidrage til en diskussion af, hvordan arbejdsdiskursen inden for det sociale arbejde kan bidrage til klimaforandringerne, ved at skabe inklusion og solidaritet. Følgende vil indeholde diskuterende elementer af socialt arbejde, med intentionen om at belyse og opfordre til en bredere tilgang, til det sociale arbejdes diskurs. Dette med henblik på at imødekomme det sociale problem.

Efter flere år hvor samfundets beslutningstagere har været optaget af tanken om teknologi og innovation som udgangspunkt for klimaløsninger (dm.dk, 2021), er det på høje tid at bringe de menneskelige faktorer på dagsordenen. Kommunikation, adfærd, kultur og dialog er afgørende aspekter at have for øje. Jeg mener derfor, at klimaforandringerne afspejler nødvendigheden i, at få det sociale arbejdes perspektiver med ind i

samfundsudviklingen og debatten. Som det fremgår af IFSW's definition af socialt arbejde (jf. afsnit 1.2), er det en praksisbaseret profession og en akademisk disciplin, der bl.a. fremmer social forandring, udvikling og social samhørighed. Yderligere fremgår det, at principper om kollektivt ansvar og respekt for forskellighed er centrale for socialt arbejde.

11.1 Den kollektive bevidsthed

Man kan med rette argumentere for, at Covid-19 krisen har synliggjort og skærpet den kollektive bevidsthed og solidaritet i samfundet, hvilket kan overføres til klimaforandringerne, som lektor²⁴ Pernille Almlund udtaler:

“En af de ting, vi helt oplagt kan lære af Covid-19 krisen, er også at lade krisebegrebet omfatte klimaforandringerne. Vi har set handlekraft, vi har set kompromisser, vi har set viljestyrke og tilsyneladende også samfundssind.” (Almlund et al., 2020: 9).

Man kan her argumentere for ‘en ny slags solidaritet’, der ifølge Durkheim bør opstå, når befolkningen erkender, at de er afhængige af hinanden (jf. afsnit 2.6). Her hviler spørgsmålet dog på, hvordan socialt arbejde kan værne om denne solidaritet? Et spørgsmål der leder mig videre til den demokratiske klimadebat.

11.2 Kan det sociale arbejde fremme en de-polarisering?

Skal vi fremme en demokratisk klimadebat, stiller dette krav til såvel drøftelsesprocessen som deltagerne i denne, hvor en væsentlig faktor er diversitet. En vigtig pointe, påpeget af juraprofessor Cass Sunstein²⁵. Sunstein hævder, at et drøftelsessystem vil fungere bedre, hvis det indeholder forskelligartede mennesker, dvs. en grad af diversitet mht. positioner, tilgange og information. Derfor er kognitiv diversitet afgørende for det drøftende demokratis succes (Sunstein, 2009: 142-143). En pointe der underbygger Søren Juuls fortælling om solidaritet, der forudsætter en anerkendelse af forskellighed for at kunne skabe en socialt sammenhængskraft (jf. afsnit 2.6).

²⁴På institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab,

²⁵Er i øvrigt tidligere rådgiver for forhenværende præsident i USA, Barack Obama

Flere forskere²⁶ er begyndt afsøge mulighederne for at omvende polariseringstendensen - her *de-polarisering* (Dessel, 2010; Wojcieszak 2011). Ved at sammensætte folk med forskellige holdninger, med henblik på at få dem til at drøfte de emner, som fx klimaforandringer, der splitter dem, har man formået at føre folk sammen. Man har ligeledes formået at øge forståelsen blandt dem, der er uenige og bekæmpe fordomme. Løsningen var meget simpelt, at bytte grupper og miljøer (Dessel, 2010: 577). En tilgang som socialt arbejde med fordel anvende, med fokus på klimaforandringer, eksempelvis ved at sammensætte medlemmer fra klimanetværket med medlemmer fra klimahysteriet (jf. afsnit 5.8.3), for derved at opfordre til nye perspektiver og mulige forståelser.

11.3 Den konfronterende dialog

Her vil jeg argumentere for, at det sociale arbejde kan bestå i at fremme disse samtalesessioner, med henblik på en accept og forståelse for andres synspunkter. Fordelen ved at skabe rammerne og rummet for disse samtalesessioner kan være, at man i praksis og/eller virkeligheden sjældent mødes med folk, man er uenige med. Yderligere kan man argumentere for, at den affektive polarisering imødekommes, og muligvis mindskes.

Den bekymrende tendens til affektiv polarisering er netop hvad tidligere politiker Özlem Cekic ønsker at konfrontere med sine initiative om 'brobygning' og 'dialogkaffe'. Cekic ønsker at nedbryde afstanden mellem politiske opponenter gennem dialog, hvor budskaber forlyder sig på, at man skal respektere modparten, forsøge at forstå deres perspektiver og konfrontere egne fordomme (Økonomi & politik, 2019: 7). Disse aspekter, som respekt, forståelse og konfrontation af egne fordomme er meningsgivende på forskellige parametre, da det skaber gode forudsætninger for at møde 'den anden' i et ligeværdigt møde, trods uenigheder. Dette betyder ikke, at man skal nå til fuldstændig enighed om klimaforandringer, dog sætter aspekterne rammerne for en konstruktiv dialog og interaktion. Mulighederne for fællesskaber, til trods for uenigheder om klimaforandringer skal etableres, da dette kan gøre det lettere at udfordre egne anskuelser og holdninger, når man mødes i et åbent forum og støttes gennem det sociale arbejdes indsats.

²⁶ Professor, sociologi Adrienne Dessel & Professor, og MA, sociologi Magdalena Wojcieszak

Etableringen af dette felt kan skabes i rammerne af eksempelvis rådgivningscentre eller rådgivende udvalg, hvor det sociale arbejde tillærer sig viden om klimaforandringerne, for dels at understøtte implementering af videnskabelige resultater, og dels opnå en bredere indsigt i borgernes fællesskaber, værdier, identitet og adfærd. Det sociale arbejdes udvalget skal altså understøtte arbejdet med at modvirke polariseringen, gennem en nuanceret, forstående og vidensbaseret oplysningsindsats i samfundet. Med denne indsats er det væsentligt, at formålet ikke blot hviler på den videnskabelige evidens og forskning omkring klimaforandringerne, men snarere har til formål at anerkende forskellige synspunkter og holdninger til klimaforandringerne. Socialt arbejde kan her bidrage, grundet kvalifikationerne til at engagere forskellige grupper, dialog og evidensbaseret forskning, som Lisa Reyes Mason fremhæver. Den reelle dialog opstår først, når man lytter og finder fælles grund, frem for at forsøge at overbevise hinanden (Jf. 4.3). Det er derfor væsentligt, at det sociale arbejde favner de klimaskeptiske- og benægtende spørgsmål, ligeså vel som de nysgerrige og spørgende der søger konstruktive diskussioner med videnskabelig konsensus omkring klimaet, som fx respondenterne fra klimanetværket.

For at undgå polariseringen på de medierede platforme, hvor flere respondenter fremhævede Facebook, er Dominelli's argument også her relevant. Hun påpeger, at debatterne mellem 'klimaskeptikerne' og 'de klimagrønne' bliver fordrejet i medierne, hvor socialarbejders engagement med fordel kan bidrage til debatter om klimaforandringerne, for at nuancere dette skel (jf. 4.1). Dominelli opfordrer med andre ord socialarbejdere til at engagere sig i debatterne og lære om videnskaben bag klimaforandringerne, hvilket tilskriver det sociale arbejde en relevant rolle. Særligt med blik for at mindske den polarisering, der netop kan opstå, hvis skellet mellem 'skeptikerne' og 'de grønne' forstærkes og opretholdes af fx. bias i udvælgelse af viden, mentale barrierer for klimahandling og ekkokamre. Her vil jeg mene, at det sociale arbejde har en betydelig rolle, da man ikke blot skal levere mere viden og holdbar teori. I stedet må man i stedet sætte sig ind i, hvad der gør det vanskeligt, for hvert enkelt individ og/eller gruppe, at omsætte viden til handling. Her kan solidaritet og forståelse være med til at sikre, at vi som samfund undgår de 'sociale kampe' som Jef Peeters fremhæver (jf. afsnit 4.2).

Socialt arbejde kan derigennem bidrage med inklusion og solidaritet. Her er det imidlertid væsentligt at have for øje, at diskussioner, der kredser om moral accept, har sværere ved at de-polarisere, ifølge Magdalena Wojcieszak. Dette er især gældende, når begge parter har et meget negativt syn på hinanden (Wojcieszak, 2011: 598). Wojcieszak fremhæver ud fra studiet: *Deliberation and Attitude Polarization*, at når afstanden mellem grupperne er for store, og polariseringen for ekstrem, så aktiveres stereotyper om 'de andre', hvilket medfører, manglende lydhør til hinanden. I stedet tolker man det som udefrakommende, og noget der flugter med egne fordomme, hvilket blot forstærker polariseringen. Derfor kan deltagerne med meget stærke holdninger risikere at blive endnu mere polariserede efter disse samtalesessioner (ibid.). De-polarisering er derfor en vanskelig proces, der også i høj grad afhænger af de valgte emner, hvilket socialt arbejde også må have for øje.

Et nyt fund fra studiet "*Can social media networks reduce political polarization on climate change?*"²⁷ (2018), viser at eksponering for anonyme, topartiske sociale netværk kan gøre en afgørende forskel. Sociale medienetværk, der ofte fremmer partisk antagonisme, kan ligeledes tilbyde en løsning til at reducere politisk polarisering (ibid.) Ny viden ændrer ikke folks sind, da de altid kan fortolke dem, så de svarer til deres egen tro over holdninger, ifølge sociolog Damon Centola, der skriver:

"(...)... Men hvis du tillader folk at interagere med hinanden i egalitære sociale netværk, hvor intet individ er mere magtfuld end et andet, finder vi bemærkelsesværdigt stærke virkning af toparts social læring på at eliminere polarisering" (ibid. oversat)

Netop her vil jeg argumentere for det sociale arbejdes betydning, da der herigennem kan arbejdes med disse ændringer - og vigtigst, skabe en forståelse for hinandens forskellige holdninger til klimaforandringerne. Det er vigtigt at understrege, at det sociale arbejde ikke skal bestå i, at hverken belære eller overbevise individer om, hvad der er den *korrekte* viden, da der hersker mange uenigheder omkring dette. Det handler derimod om, at skabe rum til en bærende mellemvej, hvor der dels er plads til tvivl, frygt og usikkerhed omkring klimaforandringer, og dels plads til at udtrykke egne holdninger, eventuelle fordomme og særligt nysgerrighed til andres holdninger. Det er således ikke med henblik

²⁷ Offentliggjort i *Proceedings of the National Academy of Sciences*

på at nå til enighed, men snarere at bryde med de faktorer der kan skabe polarisering i klimadebatten, eller komme disse faktorer i forkøbet, således det ikke får en negativ betydning for den sociale sammenhængskraft.

Kapitel 12: Metodekritik

Med dette speciale ønsker jeg at kunne bidrage videnskabeligt, hvorfor det er væsentligt at jeg bestræber mig på at kunne leve op til forskningskriterier, som: *reliabilitet* og *validitet*. (Andersen, 2010: 97).

12.1 Undersøger jeg det, der ønskes?

Validiteten betegner om alle faserne i projektet er relateret til problemstillingen og 'virkeligheden', hvorfor den traditionelle forståelse af begrebet validitet er, relevans for gyldighed (Harboe, 2015: 195). Der eksisterer overordnet to former for validitet: *interne* og *ekstern*.

Den interne validitet handler om at skabe sammenhænge inden for projektets egne ramme, således alle faser og delelementer i projektet er relevante ift. problemformuleringen. Med andre ord, en klar struktur og 'rød tråd' mellem problemformuleringen, metodevalg, det indsamlede data, analyse, diskussion og konklusion (ibid.). Dette omhandler bl.a. om tilrettelæggelsen af projektet, hvor jeg efter endt spørgeskemaundersøgelse, fx vurderer, at enkelte spørgsmål ikke var fyldestgørende ift. den tiltænkte mening (se bilag A). Jeg havde en tanke om, at besvarelserne hertil kunne give mig et overblik over, hvilke nyhedsplatforme respondenterne anvender i søgen efter viden omkring klimaforandringer. Det er på sin vis relevant, dog står besvarelserne lidt alene og ude af kontekst, da jeg ikke prioriterede et opfølgende spørgsmål, hvor det kunne fremstå relevant i forhold til besvarelse af problemformuleringen. Det kan derfor anses som 'spildt' indsamlet data, som i sidste ende ikke var brugbart i forhold til problemstillingen.

Ekstern validitet

Validitet af en måling omhandler, hvorvidt man rent faktisk måler det, der er intentionen at måle, hvorfor det vedrører målingens gyldighed. Et mål kan altså mangle gyldighed

grundet manglende pålidelighed, dvs. tilfældige målefejl. Manglende gyldighed forbindes dog mere med systematisk målefejl (Clement & Ingemann, 2011: 53). Projektet skal således være gyldig ift. 'virkeligheden', hvilket retter sig mod den eksterne validitet. Denne kan testes ved fx at præsentere min hovedkonklusioner for mine respondenter, og få deres accept af disse. Yderligere kan det testes ved, om projektet bygger på konkret eksisterende forhold, som andre projekter kan måle (Harboe, 2015: 197).

12.2 Kan projektet anvendes til videre forskning?

For at mit indsamlede data overhovedet kan anvendes, er det vigtigt, at jeg kan stole på dem. Dette leder mig til reliabiliteten eller pålideligheden af de indsamlede data (Harboe, 2015: 198). Reliabiliteten handler om stabiliteten i en måling og vedrører derfor målingen pålidelighed. Såfremt målingerne er ustabile og upræcise og prægede af målefejl er de ikke reliable. Derfor omtales reliabilitet oftest som et spørgsmål om, hvorvidt andre måling af samme variable vil nå frem til samme resultat (Clement & Ingemann, 2011: 53). Der kan være flere årsager til, at data ikke er pålidelige. I nærværende projekt undersøger jeg et meget holdnings- og værdibaseret emne, klimaforandringer, hvor spørgsmålene i nogen grad henvender sig til det personlige, på et bevidst eller ubevidst plan. Derfor kan respondenterne svare i uoverensstemmelse med, hvad der egentlig gør sig gældende i 'virkeligheden'. Med andre ord, respondenterne er måske klar over, hvad jeg søger med spørgsmålene, og svarer ubevidst i overensstemmelse med dette.

Kapitel 13: Konklusion

Hvad betyder udvælgelsen af viden om klimaforandringerne for den sociale sammenhængskraft, og hvordan kan socialt arbejde bidrage til at skabe inklusion og solidaritet?

Efter specialets analytiske og diskuterende gennemgang af problemstillingen, står det nu klart, at mentale barrierer for klimahandling og bias i udvælgelse af viden påvirker udvælgelsen af viden om klimaforandringer. Dette har betydning for den sociale sammenhængskraft, da det af dataindsamlingen bl.a. fremgår, at fakta og viden er afgørende i den demokratiske debat om klimaforandringer. En overvejende andel af

respondenterne gav udtryk for særlige negative reaktioner på 'fake news', misinformation, og ukorrekt viden omkring klimaforandringerne. Respondenterne forsøger at fastholde argumentationerne med afsæt i fakta, men udtrykker særlige følelsesladede reaktioner af frustreret og negativ karakter, såfremt de ikke mødes og anerkendes i de evidensdrevede argumenter. Balancen mellem følelser og fakta skrævvrides således til følelsernes fordel i klimadebatten, da respondenterne føler sig ramt på *deres* personlighed og selvopfattelse, når modparten ikke godtager eller anerkender deres forsøg på at bringe fakta ind i samtalen om klimaforandringer.

Dette har betydning for sammenhængskraften, da der skabe grobund for polarisering, hvor det med afsæt i analysen står klart, at polariseringen omkring klimadebatten i høj grad udfolder sig på de sociale medier. Her kan polariseringen systematiseres med informationsteknologiens hjælp, som algoritmer og ekkokamre, der får brugeren til at søge netop det indhold, der bekræfter ens eksisterende holdninger og viden om klimaforandringer. Dette fremgår af projektet som tendensen, confirmation bias, hvor information kan øge polariseringen snarere end at bringe vores holdninger tættere sammen. Ligeså står det klart, at undgåelse af modsat information kan medføre polarisering, og omvendt kan polarisering føre til undgåelse af information. Her fremhæves klimaforandringer som et særligt polariserende spørgsmål, grundet tendens til at nedværdige den forskning, der modsiger egne synspunkter. Således opstår der en risiko for, at man ikke møder og anerkender hinandens forskelligheder, hvilket er afgørende for solidariteten og den sociale sammenhængskraft.

Det kan i denne sammenhæng sammenfattes, at den affektive polarisering opleves stigende på de sociale medier, som dels forskning bekræfter, og dels kommer til udtryk i respondenternes uddybelserne, af den oplevede polarisering i den demokratiske klimadebat. Den undersøgte og oplevede polarisering omkring reaktioner og debatterne om klimaforandringerne, må siges at være et socialt problem. Dette sammenfatter jeg med udgangspunkt i analysen og diskussionen, hvor solidariteten svinder hen i lyset af følelsesladede uddybelser på, hvordan afstanden til andre mennesker risikeres at øges, såfremt egen holdning til klimaforandringer direkte modsiges. Det kan sammenfattes, at polariseringen forhindrer et fælles fodslag på de væsentlige parametre, vi er splittede på.

Nærer vi ikke solidaritet til- og accept af hinanden, og erkender, at vi er afhængige af hinanden, kan der opstå en manglende social sammenhængskraft.

Jeg har gennem hele projektet argumenteret for det sociale arbejdes rolle, betydning og bidrag til at skabe denne solidaritet og inklusion. Med afsæt i det sociale arbejdes litteraturreview samt analyse og diskussion fastholder jeg argumentet om, at socialt arbejde med fordel kan etablere en bærende mellemvej i debatten og reaktionerne på klimaforandringerne. En mellemvej, hvor der søges nye erkendelser, holdninger, forståelser og indsigt i andre mennesker, trods uenighed om klimaforandringer. Det fremgår, at socialt arbejde kan åbne op for en anden nysgerrighed, hvilket ligeledes kan fornye vores synspunkter i en konstruktiv dialog og møde med andre mennesker, der kan danne en ny form for solidaritet. Spørgsmål og nysgerrighed er en mere effektiv tilgang, end påstand mod påstand om klimaforandringer.

Med forskellige synspunkter og perspektiver på det sociale arbejdes rolle i klimaforandringerne opfrodrer dette speciale til et *både og*-perspektiv, frem for et *enten/eller*-perspektiv på det sociale arbejde. Et perspektiv der ikke afgrænser det centrale rum for socialt arbejde til mødet mellem klient og socialrådgiver, men også rummer og anerkender en bredere forståelse af socialt arbejde, for derved at åbne op for andre måder at forstå sociale problemer. Sociale problemer, som polariserende reaktioner på klimaforandringerne, der ikke umiddelbart fremgår synlige og alarmerende ved første øjekast. Derfor har det med specialet undersøgelsesproces været intentionen, at synliggøre disse polariserende tendenser, således blikket omkring solidariteten skærpes med socialt arbejde, for at værne om den sociale sammenhængskraft. Sat på spidsen, kan det med blik på klimadebattens tilstand konstateres, at på trods af viden om nødvendigheden for klimahandling samt forståelse af klimaforandringernes alvor, befinder vi os i en kampstrid. En strid, der udkæmpes med holdninger, begreber og viden som våben, hvor nyhedsformidling, sprog og manglende accept af hinandens forskelligheder graver os længere ned, i hver vores ideologiske skyttegrave. Skyttegrave, der hindrer et fælles fodslag og muligheden for at se hinanden i øjenhøjde, trods uenigheder. Derfor må det sociale arbejdes engagement forsøge at hindre disse skyttegrave, og yderligere være en indsigt, støtte og hjælpende hånd der trækker os ud af skyttegravene, såfremt vi ender her.

Det er væsentligt at konkludere, at socialt arbejde og kendskab til adfærdsmønstre på ingen måde har alle svarene, men med en tværfaglig indsats, kan mennesker muligvis undgå velkendte faldgruber og affektive reaktioner i klimakommunikationen. Problemet består ikke i, at der mangler viden om klimaforandringer, men derimod udvælgelsen af denne viden. Socialt arbejde har derfor i sig selv, og sammen med andre videnskabelige discipliner et stort potentiale til at løse og imødekomme det sociale problem. Dette kan ske gennem et engagement i folks forskelligheder til klimaforandringerne, hvor det via analysen af indsamlet data er blevet tydeligt, at diskussioner og klimadebatter altid vil være meningsprægede. Vigtigst kan det konkluderes, at disse diskussioner skal indebære en accept af hinanden forskelligheder, er og anerkendelse flerarterede og nuancerede holdninger og meninger til klimaforandringer. En positiv udvikling, der kan være med til at forandre processerne i samfundet. Jeg forstår det som et element af udvikling, der kan skabe fremgang og engagement, særligt hvis der opfordres til nysgerrighed og søgen efter nye erkendelserne, mening og perspektiver på klimaforandringerne.

Litteraturliste

- Almlund** Pernille; **Flinker** Kramshøj, Jens & **Pedersen** Budtz, David (2020): "Forandrings & sammenhængskraft frem mod 2030". Dansk Magisterforening (DM)
- Andersen**, Heine & **Kaspersen** Bo, Lars (2013). "Klassisk og moderne samfundsteori". 5. udgave, 2. oplag. Hans Reitzels Forlag.
- Andersen**, L. B. (2010). Forskningskriterier. I: L. B. Andersen, K. M. Hansen, & R. Klemmesen (red.), Metoder i Statskundskab (s. 97-107). Hans Reitzels Forlag.
- Caswell**, Dorthe (2005): "Handlemuligheder i socialt arbejde". Ph.d afhandling. AKF Forlaget & RUC
- Clement** Lund, Sanne & **Ingemann** Holm, Jan (2011) "Introduktion til praktisk statistik". Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag.
- Concito** (2020): "Klimabarometeret 2020". Støttet af Villum Fonden.
- Cook**, John & Lewandowsky Stephan (2016) Rational Irrationality: Modeling Climate Change Belief Polarization Using Bayesian Networks. Topics in Cognitive Science 8 (2016) 160–179
- Dean**, Jodi (1995): "Reflective Solidarity". Constellations Vol. 2, Nr. 1. Blackwell Publishers.
- Dessel** Adrienne (2010) "Effects of Intergroup Dialogue: Public School Teachers and Sexual Orientation Prejudice". Vol 41, s. 556-592
- Dominelli** Lena (2011): "*Climate change: Social workers' role and contributions to policy debates and interventions*". International Journal of Social Welfare, s. 430-438. Blackwell Publishing

Dominelli Lena (2012): "*Green social work*". Polity Press, Great Britain by MPG books Group Limited

Durkheim, Émile (2000): "Om den sociale arbejdsfordeling". Oversat af Morten G. Larsen, Hans Reitzels Forlag

Ejrnæs, M. og **Monrad**, M. (2017): "Teorier om sociale problemer" i Guldager og Skytte (red): *Socialt Arbejde*, Akademisk Forlag.

Eliot, T.S. *Four Quartets* (1971) New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Feldman, Lauren, Teresa A. Myers, Jay D. Hmielowski & Anthony Leiserowitz. (2014) "The Mutual Reinforcement of Media Selectivity and Effects: Testing the Reinforcing Spirals Framework in the Context of Global Warming. " *Journal of Communication* 64, no. 4 s

Frederiksen, M. (2018). Design. I: S. P. Olesen, & M. Monrad (red.), *Forskningsmetode i socialt arbejde* (s. 83-106). København: forfatterne og Hans Reitzels Forlag.

Harboe, Thomas (2015). "Metode og projektskrivning - en introduktion". 2. Udgave, 4. Oplag. Trykt hos Narayana Press, Gylling.

Hendricks, F. Vincent & **Vestergaard** Mads (2017) "Fake News: Når Virkeligheden taber". Gyldendal

Henricson, M. (Red.). (2018). Videnskabelig teori og metode - fra ide til eksamination (2 udg.). Munksgaard.

Hutchinson, Strand Gunn & **Oltedal** Siv (2019): "Teoretiske perspektiver i socialt arbejde". 1. udgave , 1. Oplag. Hans Reitzels Forlag

Jacobsen, Michael Hviid (2007): "Adaptiv teori den tredje vej til viden" Kap 9 i Antoft, Jacobsen, Jørgensen og Kristiansen (red.): Håndværk og Horisonter. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Juul, Søren (2004): "Modernitet, velfærd og solidaritet". Hans Reitzels Forlag.

Juul, Søren (2010): "Solidaritet - anerkendelse, retfærdighed og god dømmekraft". 1. Udgave. Hans Reitzels Forlag

Kahan M. Dan (2015): "Climate-Science Communication and the Measurement Problem". *Advances in Political Psychology*

Kahan M. Dan; Jamieson Hall, Kathleen; Landrum, Asheley & Winneg, Kenneth (2016): "Culturally antagonistic memes and the Zika virus: an experimental test". *Journal of Risk Research*

Kahneman, Daniel (2013): *At tænke - hurtigt og langsomt*. Dansk udgave, Lindhardt & Ringhof Forlag. 3. Udgave, 3. Oplag 2019.

Keys, J. Daniel & Schwartz Barry (2007): "Leaky" Rationality - How Research on Behavioral Decision Making Challenges the Normative Standard of Rationality. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 2. No. 2, pp. 162-180. Sage Publication

Kristiansen, Erik (2006): "Faser i en spørgeskemaundersøgelse". Forlaget '94

Layder, Derek (1998): "Sociological Practice - Linking Theory and Social Research" Sage Publications: London

Lippmann Walter (1915): "Stakes of Diplomacy". *Political Science Quarterly*, Vol. 21, Nr. 2. The Academy of Political Science

Meeuwisse, Anna, & **Swärd**, Hans. (2014). Perspektiver på sociale problemer - nogle positioner. In A. Meeuwisse, & H. Swärd (red.), *Perspektiver på sociale problemer* (s. 97-109). København: Hans Reitzels Forlag. (11 sider)

Mercia Hugo & **Sperber** Dan (2019): "Précis og The Enigma of Reason". Vol. 38, No. 1, s. 69-76. Luis Manuel Valdés-Villanueva

Monrad, M. (2018). Tilvirkning af data. I: S. P. Olesen, & M. Monrad (red.), *Forskningsmetode i socialt arbejde* (s. 107-144). København: forfatterne og Hans Reitzels Forlag.

Parton, Nigel (1996): "Social theory, Social Change and Social Work. The State of Welfare." Routledge, London

Payne, Malcolm (2005): *Teorier i socialt arbejde*, kapitel 1 "Konstruktionen af teorier i socialt arbejde" s. 15-42. København: Hans Reitzels Forlag.

Pedersen, K. B. (2012). Socialkonstruktivisme. I: S. Juul, & K. B. Pedersen (red.), Samfundsvidenskabernes videnskabsteori (s. 187-232). København: forfatterne og Hans Reitzels Forlag.

Peeters, Jef (2012): "Invited Commentary. A Comment on 'Climate change: Social workers' roles and contributions to policy debates and interventions'. International Journal of Social Welfare, s. 105-107. Blackwell Publishing

Poder, Poul (2017). Randall Collins: "*Interaktionsritualer, emotionel energi og voldens mikrosociologi*". I: Bo, Inger Glavind og Jacobsen, Michael Hviid (red.), Følelsernes sociologi, s. 203-236. København: Hans Reitzels Forlag

Rasborg, K. (2013): "Ulrich Beck" (kap. 24) i Andersen, H. & Kaspersen, L. B. (red.): Klassisk og moderne samfundsteori, 5. udg. København: Hans Reitzels Forlag

Riis, Ole (2005): "Samfundsvidenskab i praksis. Introduktion til anvendt metode". 2. Udgave, 2. oplag . Ole Riis og Hans Reitzels Forlag.

Ryberg Jesper (2015): "Klimaproblemet og barrierer for den enkelte borgers handling" i "Det svære valg - udfordringer for den etiske forbruger". Det Ethiske Råd

Santer D. Benjamin; Bonfils J. W. Céline; Fu Qiang; Fyfe C. John, Hegerl C. Gabriele; Mears Carl; Painter F. Jeffrey; Po-Chedley Stephen; Wents J. Frank; Zelinka D. Mark & Cheng-Zhi Zou (2019): "Celebrating the anniversary of three key events in climate change science". Nature Climate Change

Sloman Steven & **Fernbach** Philip (2017) "*The Knowledge Illusion. Why We Never Think Alone*". New York: Penguin. Sunstein, C.R. & Hastie, R. (2014). Wiser: Getting

Beyond Groupthink to Make Groups Smarter. Cambridge MA: Harvard Business Review Press

Suhay Elizabeth; Pardo-Belle Emily & Maurer Brianna (2018): "The Polarizing Effects of Online Partisan Criticism Evidence from Two Experiments". Vol 23 (1), s. 95-115. The International Journal of Press/Politics.

Sunstein R. Cass (2002) "The Law of Group Polarization". The Journal of Political Philosophy: Volume, 10, Number 2, s. 1-38

Sunstein R. Cass (2009): "Going to extremes - how like minds unite and divide". Oxford University Press

Økonomi & politik (2019): "Politisk polarisering i Danmark". 92. årgang. Djøf Forlag

Winsløw Hilden, Jacob (1984): Narreskibet - en rejse i stofmisbrugernes selskab fra centrum til periferi af det danske samfund." København; Forlaget SocPol

Wojcieszak Magdalena (2011): " Deliberation and Attitude Polarization". Journal of Communication, Vol. 61, s. 596-617

Internetkilder

Brightgreenisland.dk (2018): "Bright Green Island visionen". Besøgt 20.01.2021: <http://www.brightgreenisland.dk/visionogm%C3%A5l/Sider/default.aspx>

Bss.au.dk (2019): "Samtale-demokrati kan begrænse polarisering". Af Mia Ulvgraven. Besøgt d. 22.05.2021: <https://bss.au.dk/insights/samfund-1/2019/samtale-demokrati-kan-begraense-polarisering/>

Climateimpactnews.com (2021): "Politisk polarisering handler om følelser, ikke fakta"

Af Robert B. Talisse. Besøgt 13.04.2021: <https://da.climateimpactnews.com/political-publisher/2906-political-polarization-is-about-feelings-not-facts>

Dm.dk (2021): "Humanistisk Klimavidenskab". Besøgt d. 05.05.2021:

<https://dm.dk/politik-og-presse/dms-politik/forandring-og-sammenhaengskraft/klima/david-budtz-pedersen>

<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/hvor-er-solidariteten-blevet-af>

IFSW. org 1a. (2021): "Global definition of social work". Af IFSW. Besøgt 20.02.2021:

<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

IFSW.org 1b. (2021): "Climate justice program". Af IFSW. Besøgt 17.03.2021:

<https://www.ifsw.org/social-work-action/climate-justice-program/introduction/>

Information.dk (2009): "Den realistiske utopi". Af Mads Qvortrup. Besøgt d.

27.02.2021: <https://www.information.dk/moti/2009/03/realistiske-utopi>

Kristeligt-dagblad.dk (2011): "Hvor er solidariteten blevet af?". Af Benjamin Krasnik.

Besøgt d. 24.04.2021: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/hvor-er-solidariteten-blevet-af>

Ortmann, Carsten (2021): "Når man raser i politik. Supertanker" (Podcast) D. 11. Maj.

2021. Besøgt 17.05.2021: [https://www.dr.dk/radio/p1/supertanker/supertanker-2021-05-](https://www.dr.dk/radio/p1/supertanker/supertanker-2021-05-11)

[11](https://www.dr.dk/radio/p1/supertanker/supertanker-2021-05-11)

Socialworktoday.com (2017): "Climate Change and Public Health: How Social Workers

Can Advocate for Environmental Justice" i "Social Work Today". Vol. 17 No. 6 s. 10 . Af

Kate Jackson. Besøgt d. 10.04.2021:

<https://www.socialworktoday.com/archive/ND17p10.shtml> **Videnskab.dk** (2021):

"Greenwashing: Pas på, når du hører om disse tre 'håndsrækninger' til klimaet". Af

Thomas Hoffmann. Besøgt 02.02.2021: <https://videnskab.dk/kultur->

samfund/reenwashing-pas-paa-naar-du-hoerer-om-disse-tre-haandsraekninger-til-klimaetidnnnn

Videnskab.dk (2017): “Hvorfor tror vi mest på fakta der matcher vores holdninger”. Af Johanne Uhrenholt Kusnitzoff. Besøgt 02.03.2021: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvorfor-tror-vi-mest-paa-fakta-der-matcher-vores-holdninger>

Zetland.dk (2021): “En stjernepsykolog har en løsning på stort set alt: Skift synspunkt langt oftere.”. Af Hakon Mosbech. Besøg d. 10.04.2021: <https://www.zetland.dk/historie/semEkKjA-m8l4x6lm-4ba93>

Bilagsliste:

Bilag A – P: Indeholder anvendte bilag, hvortil der henvises fra specialet

Bilag fra respondentgruppe 1: Samlede besvarelser over fulde undersøgelse fra Bornholm

Bilag fra respondentgruppe 2: Samlede besvarelser over fulde undersøgelse fra klimanetværket

Portfolio: vedlagt som bilag, og afleveret sammen med speciale